

RAMSAR CONVENTION

BERN CONVENTION

BASEL CONVENTION

WASHINGTON CONVENTION

CLIMATE CONVENTION

NEMZETKÖZI KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI EGYEZMÉNYEK

-----•-----

A határokon áterjedő
környezeti hatások

-----•-----

A nemzetközi környezeti
jog fejlődése

-----•-----

A főbb egyezmények
áttekintése

-----•-----

Az egyezmények
összefüggései

-----•-----

A nemzetközi egyezmények
tételes jegyzéke

Lektorálta:

dr. Lányi Gábor, dr. Pálvölgyi Tamás, Rakics Róbert
Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Környezetvédelmi Hivatal
Nechay Gábor
Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Természetvédelmi Hivatal

Kiadja:

Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Környezetvédelmi Hivatal
1011 Budapest I. Fő utca 44-50.
Felelős kiadó:
Simon Márton Péter

A címlapon:

a Ramsari, a Berni, a Bázeli, a Washingtoni (CITES) Egyezmény
és az Éghajlatváltozási Keretegyezmény jelképei

NEMZETKÖZI
KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI
EGYEZMÉNYEK

A kiadvány szerzői:

DR. BÁNDI GYULA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam és Jogtudományi Kar

DR. FARAGÓ TIBOR

Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Környezetvédelmi Hivatal

LAKOSNÉ HORVÁTH ALOJZIA

Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Nemzetközi Együttműködési Főosztály

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	7
2. A HATÁROKON ÁTTERJEDŐ ÉS A GLOBÁLIS KÖRNYEZETI HATÁSOK	9
3. A NEMZETKÖZI EGYZMÉNYEK KIALAKULÁSÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI	11
<i>Az első környezetvédelmi egyezmények</i>	11
<i>Az enyhülés időszaka.....</i>	12
<i>A nagy távolságra eljutó környezeti hatások felismerése</i>	13
<i>A globális kockázatokkal foglalkozó egyezmények</i>	13
<i>Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája</i>	15
4. A KÖRNYEZET ELEMEI ÉS AZ EGYZMÉNYEK	17
<i>A környezet összetevőinek vagy sajátosságainak védelmével foglalkozó egyezmények</i>	19
Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon átterjedő levegőszennyezésről	21
Egyezmény az ózonréteg védelméről.....	23
ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény	25
Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról	27
<i>A természeti környezet védelmével foglalkozó egyezmények</i>	29
Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen mint a vízimadarak élőhelyéről	31
Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről	33
Egyezmény a vándorló vadon élő állatfajok védelméről	35
Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről.....	37
Egyezmény a biológiai sokféleségről.....	39
<i>Egyezmények a környezet állapotát befolyásoló tevékenységekről</i>	41
Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről	43
Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről	45
Egyezmény az országhatárokon átterjedő környezeti hatások vizsgálatáról.....	47
Egyezmény az ipari balesetek országhatárokon túli hatásairól	49
5. NEMZETKÖZI FELELŐSSÉG ÉS KÁRTÉRÍTÉS	51
6. A TÁRGYALÁSOK SZEREPLŐI, A KÜLÖNBÖZŐ ÉRDEKCSOPORTOK	53
7. AZ EGYZMÉNYEK VÉGREHAJTÁSA: SZERVEZETEK, TESTÜLETEK, PÉNZÜGYIALAPOK	55
8. AZ EGYZMÉNYEK ÖSSZEFÜGGÉSEI ÉS KÖZÖS VONÁSAI	57
9. AZ EGYZMÉNYEK JÖVŐJE	61
10. KÖVETKEZTETÉSEK	63
MELLÉKLETEK	
A. A FONTOSABB DOKUMENTUMOK ÉS HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE	65
B. A NEMZETKÖZI EGYZMÉNYEK JEGYZÉKE	67
C. AZ EGYZMÉNYEKHEZ ÉS KIEGÉSZÍTÉSEIKHEZ VALÓ MAGYAR CSATLAKOZÁS MEGERŐSÍTÉSÉNEK IDŐPONTJAI	71
D. AZ EGYZMÉNYEK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEIK HIVATALOS ANGOL NYELVŰ ELNEVEZÉSEI.....	73
E. A NEMZETKÖZI JOG NÉHÁNY FOGALMA.....	77

1. BEVEZETÉS

Az emberi közösségeknek a környezeti adottságtól való függősége és az azokhoz szükséges alkalmazkodás mindenekelőtt a helyi tapasztalatokban, szokásokban, a megfigyeléseken és a kutatásokon alapuló szabályokban, előírásokban, szabványokban jelenik meg. Bizonyos környezeti hatások azonban túllépik a helyi közösségek, az országok határait és az azokkal kapcsolatos tapasztalatok hasonló vagy egyezményes eljárások kialakulására vezettek a hatékonyabb alkalmazkodás, illetve a káros következmények csökkentése érdekében.

Az emberi közösségek számára lényeges környezeti hatásokat kiváltó jelenségek egyaránt lehetnek természeti vagy emberi eredetűek. E hatások a távolabbi területekre ugyancsak a természeti környezet vagy az ember révén juthatnak el. A múltban már bizonyos mértékű szabályozást vagy egyeztetéseket kiváltó, természeti eredetű jelenségek között említhetjük például a hajókra veszélyt jelentő tengeri viharokat, míg a részben az ember által okozott káros hatások között bizonyos növényi kártevők nagy területeken történő elterjesztését. Ezekben az esetekben a nemzetközi megállapodások a káros következmények megelőzését, illetve elhárítását célozták.

Azonban olyan kiterjedt környezeti hatásokról, amelyek szükségessé tették volna az országok átfogóbb egyeztetéseit a legutóbbi évtizedekig nem volt szó. A környezeti megfigyelő rendszerek fejlődése, a természeti környezettel kapcsolatos tudományos kutatások eredményei, a nemzetközi együttműködés szervezeteinek kialakulása teremtették meg a regionális, majd a *globális környezeti kockázatok és a közös érdekelttség* felismerésének lehetőségét. Ezzel párhuzamosan a gazdasági tevékenységek olyan szintre jutottak, hogy egyes következményeik már akár az egész Földre kiterjedően módosíthatják a környezet állapotát.

„A nemzeti és a nemzetközi jogot gyorsan túlhaladják a fejlődés ökológiai alapjait érintő, növekvő léptékű hatások. A kormányoknak most át kell hidalniuk a jelentősebb réseket a környezettel kapcsolatos meglévő nemzeti és a nemzetközi törvények között, és meg kell találniuk az utat ahhoz, hogy felismerhessék és megvédhessék a jelen és a jövő nemzedékek jogát az egészségüket és létüket kielégítő környezethez.” (Brundtland, 1987)

A fentiekén túlmenően, a környezet állapotára akkor fordíthatnak - nemzetközi szinten - nagyobb figyelmet, amikor a nemzetközi politikai feszültség enyhült.

„A kelet-nyugati ideológiai konfliktus több mint egy emberöltőn át uralta a világot. ... Senki sem mondhatja meg teljes bizonyossággal, milyen lesz az új világrend. De ha ígéretes jövőt kívánunk teremteni az elkövetkező generációk számára, akkor óriási erőfeszítéseket kell tennünk azért, hogy megállítsuk a földi környezet pusztulását. Ez a feladat évtizedeken át meghatározza a világ gazdasági és politikai folyamatait. ... A hidegháború csatazajának elültével nagyon is nyilvánvalóvá kezd válni a természetpusztítás nagysága, s az is, hogy milyen keveset tettünk eddig ellene.” (Brown, 1991)

Az 1960-as évek végétől kezdődően a nemzetközi környezetvédelmi és természetvédelmi egyezmények egész sorát dolgozták ki. Napjainkra már mintegy 100-150 többoldalú nemzetközi környezetvédelmi egyezményt tartanak számon. E körbe tartozónak nemcsak a kifejezetten ilyen célú és tárgyú egyezményeket számíthatjuk, hanem azokat is, amelyek számottevő környezetvédelmi megállapításokat, intézkedéseket tartalmaznak. A legtöbb egyezmény két vagy néhány országot érintő, regionális jelentőségű problémával és együttműködési feladatokkal foglalkozik.

Már e helyen kiemeljük, hogy a környezetvédelmi és a természetvédelmi jellegű egyezmények - a konkrét környezeti folyamat, kockázat, hatás megfigyelésének, elemzésének, megelőzésének általános kérdései mellett - általában tág teret szentelnek a különböző szervezeti, műszaki, gazdasági és pénzügyi kérdéseknek.

A környezetvédelmi szemlélet fejlődésével a nemzetközi megállapodások területén is egyre tágabb értelemben nyilvánul meg a környezeti hatásokkal való törődés. Egyrészt - az emberi közösségekre gyakorolt közvetlen hatások mellett - mind jobban tekintetbe veszik a földi környezet állapotának, a környezeti erőforrásoknak a védelmét, a természeti értékek megőrzését. Másrészt mindinkább felismerést nyer a környezet és a társadalmi-gazdasági fejlődés szoros kapcsolata, amit az ENSZ 1992. évi Környezet és Fejlődés Konferenciájának eredményei egyértelműen jeleznek. E kapcsolat kétirányú: a természeti környezet megőrzése nélkül nem lehet *fenntartható fejlődést* elérni, ugyanakkor a fejlődés nélkül nem teremthetők elő azok az erőforrások, nem érhetőek el azok a tudományos eredmények, amelyek - egyebek mellett - szükségesek a környezetkímélő eljárások bevezetéséhez.

A nemzetközi jogi értelemben kötelezettségeket tartalmazó egyezmények mellett tekintettel kell lenni azokra a magasszintű állásfoglalásokra, nyilatkozatokra, programokra is, amelyek fontos környezetvédelmi témákban születtek. Ezek körében is kiemelkedő jelentősége van az Egyesült Nemzetek Szervezete - a Közgyűlés, a szakosított szervezetek magasszintű irányító testületei, vagy az ENSZ által szervezett nagyszabású konferenciák - által elfogadott állásfoglalásoknak és programoknak. Az említett dokumentumok elemei beépülnek az újabb egyezményekbe, illetve hivatkozási alapul szolgálnak a nemzetközi együttműködésben. Az állásfoglalások és az egyezmények között átmenetet képeznek a nemzetközi ajánlásokat, normákat tartalmazó megállapodások („soft law”), mint például a mérgező vegyi anyagok nemzetközi forgalmában alkalmazott, ajánlott azonosítási és eljárási rend (a Londoni Irányelvek, amelyeknek az ENSZ Környezeti Programja biztosít intézményi keretet), vagy a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség által bevezetett, a veszélyes radioaktív anyagok határon túli szállítására vonatkozó, ajánlott eljárások. Tág értelemben véve a nemzetközi környezetvédelmi szabályozási terület egészében is ebbe, az ajánlásokat, normákat jelentő jogi kategóriába („soft law”) tartozónak tekinthető, hiszen az egyezményekben foglalt állami kötelezettségvállalások betartásának kikényszerítésére elvileg nincs mód.

E tanulmánynak nem célja a nemzetközi környezetvédelmi egyezmények tételes ismertetése. A főbb összefüggéseket, irányokat, az egyezmények néhány alapvető közös vonását, a hazai feladatokkal kapcsolatos szempontokat emeljük ki. Nem foglalkozunk a két- és többoldalú regionális megállapodásokkal, hanem figyelmünket elsősorban azoknak a globális vagy európai léptékű környezetvédelmi kérdéseknek és az azokkal foglalkozó nemzetközi egyezményeknek szenteljük, amelyek jelentősek a hazai környezeti és társadalmi-gazdasági fejlesztési feladatok szempontjából.

2. A HATÁROKON ÁTTERJEDŐ ÉS A GLOBÁLIS KÖRNYEZETI HATÁSOK

A nemzetközi környezetvédelmi egyezmények kidolgozásának és megkötésének háttérében általában a környezetet érintő olyan folyamatok, hatások megelőzésére vagy korlátozására irányuló eltökéltség áll, amelyek átterjednek az országhatárokon vagy az országok fennhatóságán kívül eső, közös érdekeltté váló területeken alakulnak ki.

Az említett jelenségek kiterjedése és egyúttal az egyezmények hatálya szerint megkülönböztethetők a két vagy néhány ország által megkötött megállapodások, az egy-egy nagyobb földrajzi térség vagy érdekcsoport államai közötti megállapodások, valamint a „világegyezmények”. A környezeti hatások esetében nemcsak szomszédos államokról lehet szó. Ennek megvilágítása érdekében is célszerű röviden áttekinteni *a környezeti hatások terjedésének lehetséges módjait és léptékeit*. Ez amiatt is fontos, mert e szempontok sajátosan tükröződnek a káros hatások korlátozására vagy az azokat kiváltó okok megszüntetésére irányuló nemzetközi megállapodások rendelkezéseiben, illetve az azokat szorgalmazó tárgyalócsoportok által képviselt érdekekben.

A hatások közvetítésében a legnagyobb szerepet *a légkör és a vízi környezet* (a földi atmoszféra és a hidroszféra) tölti be. A különböző szennyező anyagok a légköri és a tengeri áramlásokkal, a határokat átszelő folyókkal juthatnak el távoli területekre. A konkrét szennyező anyagok jellemzőitől - a légkörben való átlagos tartózkodási időtől, az esetleges vegyi átalakulásuktól - függően az ilyen anyagok hatásaival számolni kell a földfelszín bármely pontján vagy a magaslégtérben is. A kontinentális léptékű hatásterjedés témakörében jól ismert a környezet-savasodásban fontos szerepet játszó gáz halmazállapotú nitrogén- vagy kénvegyületek problémája. Globális jelentőségű kérdésként az ózonréteg elvékonyodását eredményező gázok (például a halogénezett szénhidrogének) vagy az éghajlatváltozás kockázatát erősítő üvegházhatású gázok (például, a szén-dioxid vagy a metán) kibocsátását és terjedését említhetjük.

Az élővilág pusztulása is a nemzetek közös érdekeit érintő környezeti veszélyt jelent, függetlenül attól, hogy a konkrét problémák - valamely növény- vagy állatfaj nagymértékű pusztulása - adott esetben csak egy-egy országban vagy térségben jelentkeznek. Például a vándormadarak és élőhelyeik védelme érdekében egyértelmű együttműködésre van szükség egy sor ország között, a biológiai sokféleség fenntartása pedig közvetve vagy közvetlenül minden országnak érdeke. Itt tehát a környezeti hatásterjedés nagyon sajátos formáit láthatjuk.

A környezeti hatásokat nemcsak a természeti környezet elemei közvetíthetik. Bizonyos káros hatások terjedésében jelentékeny szerepe lehet az olyan emberi tevékenységeknek, mint *a nemzetközi kereskedelem és szállítás*. Már említettük a növényi kártevők ügyét, de az utóbbi években egyre nagyobb figyelem fordul a veszélyes vagy szennyező anyagok, hulladékok szállítására is. Hasonló problémák jelentkeznek az élővilág-védelem területén is. Általában véve számolni kell a természeti rendszer egyensúlyának kérdésével mind földi léptékben, mind pedig egy-egy térség keretében, amelyre egyebek mellett hatással lehet - az élővilág, vagy egy-egy konkrét zártabb ökológiai együttes esetében

- a táplálékláncba való emberi beavatkozás. Érdeemes itt utalni különféle állatfajok vagy növények más területekre történő szándékos - de a káros következményekkel nem számoló - betelepítésére is, aminek a veszélyeire a közelmúltban megkötött, a biológiai sokféleség védelmére vonatkozó egyezmény is felhívta a figyelmet.

A technológiák átadása az egyes országok között a környezeti hatások „rejtett” közvetítését is jelentheti. Ennek jelentősége a kevésbé fejlett országok számára akkor vált nyilvánvalóvá, amikor egyes iparosodott országoktól segélyeket kaptak - azok környezeti előírásainak már nem megfelelő - gépek, berendezések formájában. A technológiák nemzetközi átadása alatt értik a „puha” technológiákat is, azaz a gyártási eljárásokat, szabadalmakat. A hatások közvetett terjedésének fontos területét jelenthetik az egyes országok vagy országcsoportok *kereskedelmi, behozatali szabályzatai*, amelyek egyebek mellett környezetvédelmi előírásokat, követelményeket is tartalmazhatnak - ezáltal hatva a beszállító országokban folyó tevékenységekre is.

A környezeti hatások terjedésének területi léptékei és módozatai mellett utalnunk kell az időtényezőre is. Ennek különösen a földi méretekben, az élettelen és az élő világ kiterjedt összetevőiben végbemenő folyamatok esetében van szerepe, amikor nagyon hosszú távon érvényesülő vagy akár visszafordíthatatlan hatások léphetnek fel. Az utóbbiak sorában talán a veszélyeztetett fajok, a természeti örökség legkritikább összetevőinek kérdésköre, vagy a sztratoszférikus ózonréteg elvékonyodása a legismertebbek.

Végül a globális környezeti kockázatot jelentő hatásoknak - szemben az ország-határokon áttérjedő környezetszennyezés klasszikus eseteivel - alapvető jogi sajátossága, hogy nem vagy nem egyértelműen lehet kimutatni egy meghatározott felelőst és egy meghatározott elszennvedőt. E problémák kialakulásához, ha eltérő mértékben is, lényegében minden állam hozzájárul és következményeik mindannyiukat érintik valamilyen módon.

3. A NEMZETKÖZI EGYZMÉNYEK KIALAKULÁSÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI

A környezet állapotával és a természetvédelemmel kapcsolatos nemzetközi megállapodások kezdeteinek tekinthetők a XIX. századtól kezdődően megkötött nemzetközi halászati, a mezőgazdaság számára hasznos madarak, a vadon élő állatfajok védelmére vonatkozó, valamint a határvizekkel kapcsolatos egyezmények (Bándi et. al, 1993). Természetvédelmi jelentőségük miatt külön kiemeljük az 1911-ben megkötött egyezményt a fókák védelmére, az 1946-os egyezményt a bálnavadászat szabályozására, továbbá az 1950-es madárvédelmi és az 1951-es növényvédelmi egyezményt. A két- és többoldalú határvízi egyezmények előhírnöke volt az 1906-os egyezmény, amelyet az USA és Mexikó kötött a Rio Grande vízkészletének öntözési célú hasznosításáról.

A környezetvédelmi és a természet-megőrzési egyezmények mellett fontos szerepe volt azoknak a nemzetközi megállapodásoknak és programoknak, amelyek a légköri és a tengerállapot előrejelzésekhez, veszélyjelzésekhez szükséges megfigyelő rendszerek kiépítésére, az információk átadására irányultak. Ugyancsak idesorolhatók a nehezen megközelíthető földrajzi területek feltárását célzó - nemzetközi összefogással megvalósított - kezdeményezések.

Az első környezetvédelmi egyezmények

A földi környezet átfogó állapotának elemzése, az ehhez elengedhetetlenül szükséges nemzetközi együttműködés a „hidegháború” időszaka után kezdődhetett meg.

A nemzetközi kereskedelem és a gazdasági együttműködés rohamos fejlődésnek indult és egyre több nemzetközi jelentőségű környezetszennyezési eseményt rögzítettek - kezdetben különösen a tengeri szállításokkal kapcsolatban. Erre az időszakra már a megfigyelésekhez és az azokból eredő kiterjedt adatállományok feldolgozásához szükséges technika fejlesztése is jelentős eredményeket ért el: a számítástechnika gyors fejlődésnek indult, és éppen ebben az időszakban jelentek meg az első műholdak. Az átfogó környezet-megfigyelési programok sorában kiemelkedő állomásnak tekinthető az 1957-es Nemzetközi Geofizikai Év.

A nagyléptékű környezetvédelmi problémákkal foglalkozó egyezmények sorában az elsőnek az 1958-ban elfogadott „Egyezmény a nyílt tengerekről” tekinthető. Pontosabban e megállapodásnak arról a néhány rendelkezéséről van szó, amelyek már kifejezetten környezetvédelmi témákat érintenek (Scovazzi, Treves, 1992):

„24. cikk

Minden Állam szabályokat hoz a tengeri olajszennyezések megelőzése érdekében, amelyek a hajókról vagy a csővezetékekből, a tengerfenék és az azalatt fekvő földrétegek kiaknázásából vagy feltárásából származnak ...

25. cikk

1. Minden Állam intézkedéseket tesz a radioaktív hulladékoknak a tengerekbe való juttatásából eredő szennyezések megelőzésére ...

2. Minden Állam együttműködik az illetékes nemzetközi szervezetekkel azon intézkedések fogantatásában, amelyek a tengerek és az azok feletti légtér - radioaktív vagy más káros anyagokkal való tevékenységekből eredő - szennyezésének megelőzését szolgálják.”

Még ugyanebben az időszakban fogadták el az Antarktisz Szerződést (1959) és a Világűr Szerződést (1961). A továbbiakban egész antarktisi szerződésrendszer jött létre, amely magában foglalta azokat a kiegészítő egyezményeket, amelyek a térség állat- és növényvilágának, valamint ásványvagyonának védelmére vonatkoztak; a részletes környezetvédelmi rendelkezéseket tartalmazó kiegészítő jegyzőkönyvet azonban a Déli Sarkvidékre csak jóval később, 1991-ben készítették el. Hasonlóképpen a világűr „tisztá” felhasználására vonatkozó megállapodások az 1960-as évek elején még nem lehettek időszerűek, hiszen a műholdas világűr kutatás csak akkoriban vette kezdetét.

Az enyhülés időszaka

A nemzetközi környezetvédelmi együttműködés időszaka ténylegesen csak az 1970-es évtizeddel érkezett el. Ez a „détente” korszaka, a kelet-nyugat szembenállás enyhülése, egyebek mellett a tudományos, a kulturális és egyúttal a környezetvédelmi együttműködés kibontakozásának kezdeti évei. 1972-ben rendezik meg a nevezetes stockholmi ENSZ-konferenciát az Emberi Környezetről, amelyen állást foglalnak a nemzetközi környezetvédelem jogi szabályozásának szükségességéről is (UN, 1972; Dunay et al., 1991, 208-213 o.):

„11. elv

... Az államoknak és a nemzetközi szervezeteknek megfelelő lépéseket kell tenniük azért, hogy a környezeti intézkedések alkalmazásából adódó lehetséges nemzeti és nemzetközi gazdasági következményekkel való szembenézésről megállapodjanak.

12. elv

Erőforrásokat kellene rendelkezésre bocsátani a környezet megőrzésére és javítására, figyelembe véve a fejlődő országok körülményeit és különleges szükségleteit, ...

13. elv

Abból a célból, hogy elérjék az erőforrásokkal való ésszerűbb gazdálkodást, és így javítsák a környezetet, az államoknak integrált és összehangolt megközelítést kellene érvényesíteniük fejlesztési terveikben ...

22. elv

Az államoknak együtt kell működniük az olyan szennyezés vagy más környezeti kár áldozatainak nyújtott kártérítésre és felelősségre vonatkozó

nemzetközi jog továbbfejlesztésében, amelyet az ilyen államok joghatósága vagy ellenőrzése határain belül gyakorolt tevékenységek a joghatóságukon túli területeken okoznak.

24. elv

... A minden állam szuverenitását és érdekeit kellően figyelembe vevő multilaterális és bilaterális megegyezések vagy más megfelelő eszközök útján megvalósuló együttműködés lényeges a különféle területen gyakorolt tevékenységekből származó káros környezeti hatások hatékony ellenőrzéséhez, megelőzéséhez, csökkentéséhez és megszüntetéséhez.”

Ezek az alapelvek később szinte minden további konkrét nemzetközi környezetvédelmi egyezményben helyet kaptak. Ebben az időszakban (az 1970-es évek első felében) azonban - legalábbis a politikai döntéshozás szintjén - még nincs szó *globális környezeti veszélyeztetettség*ről.

Három fő területen jöttek létre az első megállapodások: önálló részletes egyezmények születtek a *tengeri szennyezések megelőzéséről* (London - 1972, 1973); létrejöttek az első átfogó élővilág-védelmi, pontosabban *élőhelyvédelmi és a veszélyeztetett fajokkal foglalkozó egyezmények* (Ramsar - 1971; Washington - 1973, Bonn - 1979); továbbá elfogadták - a kulturális örökség mellett - a *természeti örökség védelmével* is foglalkozó keretjellegű nemzetközi egyezményt (Párizs - 1972).

A nagy távolságra eljutó környezeti hatások felismerése

Alapvető változást hoz a nagytérségű környezeti problémák nemzetközi jogi szintű elismerésének - és ezzel az országok „környezeti függőségének” - megfogalmazásában az 1979-es *Genfi Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon áttérjedő levegőszennyezésről*.

Ezt a megállapodást a szakemberek hosszú időn keresztül folytatott megfigyelésekkel alapozták meg, amelyekkel kimutatták - az európai és az észak-amerikai régiókn belül - a környezetsavasodásban nagy szerepet játszó gázok, mindenekelőtt a kén-dioxid nagy távolságra való terjedésének és a légkörből való kikerülésének a folyamatát.

Ez az egyezmény jellegénél fogva példaértékűnek bizonyult a későbbi, nagytérségű, illetve globális környezetvédelmi megállapodások kidolgozásánál.

A globális kockázatokkal foglalkozó egyezmények

Az 1980-as évtized kiemelkedő jelentőségű eseménye az ENSZ Közgyűlésének határozata a Környezet és Fejlesztés Világbizottság megalakításáról (1983), majd a bizottság „Közös jövőnk” című jelentésének 1987-es elfogadásáról. A növekvő környezeti kockázatokkal kapcsolatos tudományos elemzések (mint például a Római Klub világmódellekre épülő jelentései) ekkorra már eljutottak a politikai döntéshozatal és az

előzetes nemzetközi egyeztetések szintjéig. Az ENSZ-bizottság jelentése nagyon határozottan szól a kockázatokról (Brundtland, 1987; 58-60. o.):

„A természeti források komplexitása és széles skálája iránti igényeink nagymértékben fokozódtak a népesség és a termelés növekedésével. A természet bőkezű, de ugyanakkor törékeny és finoman kiegyensúlyozott is. Vannak küszöbök, amelyeknek átlépése az egész rendszer épségét veszélyezteti. Ma nagyon sok ilyen küszöbhez közeledünk, ezért nagyon meg kell fontolni minden további lépést, hiszen a földi élet forog kockán.

...

Az üvegházhatás a földi élet fennmaradásának egyik ilyen veszélye...

...

Az atmoszféra ózonrétegének csökkenése a másik veszélyforrás.

...

Számos légszennyező anyag károsítja a fákat és a tavakat, épületeket és műemlékeket tesz tönkre, sokszor több ezer kilométerre kibocsátási helyétől. A környezet savasodása Európa és Észak-Amerika nagy területeit fenyegeti.

...

Az erdőpusztulások katasztrofális eróziót, eliszaposodást, áradásokat és helyi klimatikus változásokat okozhatnak.

...

A mérgező hulladékok, pl. kémiai ipari hulladékok elhelyezésének módja is sok esetben túrhetetlen veszéllyel jár. Az atomiparból származó radioaktív hulladékok évszázadokig veszélyesek maradnak.

...

A sivatagosodás következtében száraz és félszáraz termőterületek mezőgazdaságilag használhatatlanná válnak.

...

Az erdők és más természetes ökoszisztémák pusztulása állat- és növényfajok eltűnéséhez vezet, s ezzel a világ ökoszisztémáinak genetikai sokfélesége csökken.

...

Talán a legnagyobb fenyegetés környezetünkre, a harmonikus emberi fejlődésre és magára az emberre az atomháború veszélye ...”

Azért idézünk ilyen részletesen ebből a jelentésből, mert a fentebb felsorolt környezeti kockázatokra utaló program - legalábbis a nemzetközi egyezmények tekintetében - azóta jórészt valóra vált: az összes említett környezeti kockázat mérséklésére vagy már egyezmények születettek, vagy folyamatban vannak az azokkal kapcsolatos tárgyalások. A nemzetközi környezetvédelmi megállapodások kidolgozása területén az elmúlt évtized gyakorlatilag a Brundtland-jelentés és az azt elfogadó ENSZ-határozat végrehajtása jegyében telt el.

A környezetvédelmi egyezmények eleve a tradicionális nemzetközi jog elveire épülnek, amelyek egyebek mellett megtiltják, hogy az egyik állam kárt okozzon a másik államnak. A globális környezeti kockázatok felismerésével azonban sokkal általánosabb megközelítésre volt szükség (Bándi et al., 1993):

„Mind jobban világossá vált, hogy ezen elvek mellett általánosabb hatályú szabályokra is szükség van, olyanokra, amelyek védik a bioszférát, az óceánokat, az ózonréteget, a vándorló állatfajokat, a világ genetikai örökségét vagy a klimatikus viszonyokat. A nemzetközi környezetvédelmi jog globálissá válásáról csak ebben az értelemben lehet szó.”

Ebben az időszakban három globális jelentőségű egyezmény készült el: *az ózonréteg védelméről* (Bécs - 1985, illetve a Montreali Jegyzőkönyv, 1987), *az éghajlatváltozási keretegyezmény* (1992), és *a biológiai sokféleség védelmével foglalkozó egyezmény* (1992).

A további megállapodások közül jelentősége miatt kiemelhetjük *a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről szóló egyezményt* (Bázel - 1989), *az ipari balesetek országhatárokon áterjedő hatásairól szóló egyezményt*, amelynek rendelkezései a környezeti hatásokra is vonatkoznak (Helsinki - 1992), valamint *az országhatárokon áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról* elfogadott egyezményt (Espoo - 1991). A Brundtland-jelentésben említett két további problémáról - az elsivatagosodásról és az erdőpusztulásokról - a későbbiekben ejtünk szót.

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája

A környezetvédelem nemzetközi jogi szabályozásának jövője szempontjából is meghatározó jelentősége volt az 1992-ben Rio de Janeiroban megrendezett *ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciának*.

Túl azon, hogy éppen e nagyszabású, - több mint száz állam- és kormányfő részvételével megtartott - magasszintű konferencián nyitották meg aláírásra a földi éghajlat és a biológiai sokféleség védelme érdekében előkészített egyezményeket, ez az ENSZ-fórum már a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés újabb távlatával is foglalkozott. Itt fogadták el *a környezetvédelmi jogok alapelveit rögzítő Riói Nyilatkozatot* és a fenntartható fejlődés részletes feladatait tartalmazó „*Feladatok a XXI. századra*” című programot. E két dokumentum ugyan jogi értelemben nem kötelező érvényű ajánlásokat tartalmaz, mégis belátható, hogy legalábbis meghatározza majd az elkövetkező évtized nemzetközi környezetvédelmi együttműködését.

A Riói Nyilatkozat több olyan fontos elvet sorol fel, amelyek az elmúlt évtizedekben elfogadott különböző nemzetközi egyezményekben vagy nyilatkozatokban már helyet kaptak. Az ENSZ-konferencián ezeket a legmagasabb szintű politikai állásfoglalással erősítették meg. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy e konferencián a fejlődéshez való jog legalább akkora, ha nem nagyobb hangsúlyt kapott mint a környezeti kockázatok, az egészséges környezethez való jog kérdései.

Már az említett programra hivatkozva kezdődött meg azóta az elsivatagosodás és az aszályok elleni küzdelemmel foglalkozó egyezmény kidolgozása, létrejött az ENSZ új intézménye, a Fenntartható Fejlődés Bizottsága, s e program elemei fokozatosan beépülnek a szakosított és a regionális szervezetek feladatterveibe. A környezetvédelem és a természetmegőrzés iránt megerősödött figyelem, a környezeti hatásoknak a fejlesztési kérdésekkel való együttes vizsgálata és a legmagasabb szinten megszervezett koordinációs intézményrendszer új távlatokat ad az elmúlt évtizedekben megkötött egyezményekben

rögzített feladatoknak, az egyezményekkel foglalkozó szervezetek és az ENSZ érintett szakosított szervezetei közötti együttműködésnek is. A riói konferencia állásfoglalásai tartalmazzák a hatékonyabb koordináció szükségességét, s a kezdeti tapasztalatok alapján ezt a koordinációt felvállalhatja a Fenntartható Fejlődés Bizottság, illetve az ENSZ Környezeti Programja.

A környezeti veszélyek, hatások felismerésében, a megfelelő megoldások kidolgozásában, és ezáltal a környezetvédelmi egyezmények tartalmi kérdéseinek szakszerű és célszerű kimunkálásában legalább ennyire fontos a tudományos közösségek közreműködése. A két „riói egyezmény” sajátos módon hívta fel a figyelmet azokra a rendkívül bonyolult kérdésekre, amelyeket tisztázni kell a földi környezet állapotának egyensúlyával, a hatásterjedések folyamataival, az emberi beavatkozások értékelésével kapcsolatban. A környezeti kockázatok bemutatásán és a környezetvédelmi fogalmaknak, ismereteknek az egyezményekbe, a gazdasági-fejlesztési programokba való beépítésén túlmenően a tudósok és a politikusok tartalmas párbeszéde, a különböző politikai, társadalmi, gazdasági, technológiai, természettudományos szempontok együttes figyelembevétele vezethet el a megfelelő intézkedések meghatározásához és a tényleges végrehajtáshoz. Ez különösen jól érzékelhető az olyan globális léptékű környezeti kockázatok esetében, mint az éghajlat megváltozása vagy a biológiai rendszerek sokféleségének veszélyeztetése, amikor még jelentős a tudományos bizonytalanság a folyamatok ütemét, kiterjedését, következményeit illetően, de ennek ellenére cselekedni kell az elővigyázatosság elve alapján. A később elért nagyobb tudományos bizonyosság egyúttal ugyanis azt jelentheti, hogy akkor már visszafordíthatatlan folyamatokkal állunk szemben.

A világkonferencia megmutatta a nem-kormányzati szervezetek közötti és - mind nemzetközi, mind pedig nemzeti szinten a kormányközi és kormányzati intézmények számára - az e szervezetekkel való együttműködés jelentőségét is. E szervezetek hatékony együttműködése a környezetvédelmi egyezmények megkötése és végrehajtása szempontjából is rendkívül fontos.

4. A KÖRNYEZET ELEMEI ÉS AZ EGYEZMÉNYEK

Az egyezmények környezetvédelmi szempontból kiemelkedően fontos térségekre, a környezet meghatározott elemeire, vagy az azok állapotát hátrányosan befolyásoló emberi hatásokra vonatkoznak. A tágran értelmezett környezet alapvető elemei szerint megkülönböztethetjük a légkörrel, a vízi környezettel és az élővilággal foglalkozó nemzetközi megállapodásokat, de végső soron idetartoznak például a világűr felhasználásának vagy az antarktisi biológiai és ásványi erőforrások védelmének és fenntartható hasznosításának egyes kérdéseit tárgyaló nemzetközi egyezmények is.

A konkrét egyezmények azonban nem átfogóan intézkednek a földi környezet elemeinek védelméről, hanem azok egy-egy sajátosságát vagy veszélyeztetett és a nemzetközi közösség számára jelentős összetevőjét tárgyalják. Példaképpen, a hidroszféra összetevőin belül a nyílt tengerekkel vagy a határokat átlépő folyókkal és nemzetközi tavakkal foglalkozó egyezményeket említhetjük.

A légkör sem önmagában és egészében szorul védelemre, hanem például az ózonréteget veszélyeztető, vagy a határokon áterjedő és a környezet savasodásában szerepet játszó, vagy a légköri üvegházhatást erősítő légköri kibocsátások jelentenek mielőbb megoldandó feladatokat.

Az élővilág esetében az egyes egyezmények célkitűzései között szerepel a veszélyeztetett fajok és élőhelyek, vagy például általánosabban véve, a biológiai sokféleség - a biológiai, genetikai források - védelme.

Végül az egyezmények egy része nem szigorúan kötődik a természeti rendszer valamely konkrét eleméhez, hanem olyan tevékenységekre vonatkozik, amelyeknek jelentős, a környezet több összetevőjét érintő következményei vannak.

Az egyezmények bármilyen csoportosítása - beleértve a környezetvédelmi és természetvédelmi-természetmegőrzési egyezményekre való felosztást - feltételes. A tengerek szennyezésének kérdése természetesen érinti a tenger élővilágát is. A környezet meghatározott összetevőire vonatkozó egyezmények olyan környezetkárosító tevékenységekre utalnak, amelyek közvetve más környezeti elemekre is hatással vannak (a savas csapadék témája és a vegetáció, az erdei ökológiai rendszerek és az éghajlat, a vízszennyezések és a víz élővilága stb.).

E csoportosítási szempontok figyelembevételével tüntetjük fel a B. mellékletben a főbb egyezményeket és ismertetünk a továbbiakban röviden néhány, hazai szempontból kiemelkedően jelentős egyezményt.

Az egyértelműség kedvéért megjegyezzük, hogy a magyar csatlakozás említésekor a továbbiakban azt az évszámot adjuk meg, amikor hazánk hivatalosan megerősítette az adott egyezmény aláírását vagy - anélkül, hogy az erre rendelkezésre álló időszakon belül aláírta volna az egyezményt - utólag csatlakozott ahhoz. A megerősítés vagy a csatlakozás időpontját a hivatalos letétbe helyezés (a Letéteményeshez való benyújtás) ideje határozza meg.

Mindezek alapján, ha egy állam az adott egyezmény hatálybalépése előtt (az egyezményben megadott időtartammal előbb) erősítette meg aláírását, akkor számára a hatálybalépés ideje egybeesik az egyezmény általános hatálybalépésének idejével. Példaként az 1989-ben elfogadott Bázeli Egyezményt említhetjük, amelyet - a megfelelő felhatalmazással - a magyar delegáció vezetője Bazelben 1989. március 22-én aláírt, majd az ennek hivatalos jóváhagyását igazoló okiratot a Letéteményes 1990. május 21-én vette át. Ezzel azonban - negyedik csatlakozóként - Magyarország számára még nem vált hatályossá az egyezmény. Az egyezmény hatálybalépéséhez szükséges számú (húsz) csatlakozási okiratot csak 1992. február 5-ére gyűlt össze és így a hatálybalépés időpontja - minden ezt megelőző időpontban csatlakozó állam, tehát Magyarország számára is - az említett dátumot követő 90. nap, tehát 1992. május 5.

*A környezet összetevőinek vagy sajátosságainak
védelmével foglalkozó egyezmények*

Egyezmény a nagy távolságra jutó,
országhatárokon áterjedő levegőszennyezésről

Egyezmény az ózonréteg védelméről

ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény

Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és
nemzetközi tavak védelméről és használatáról

Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon áttérjedő légszennyezésről

Az egyezmény adatai

		jegyzőkönyv (EMEP)	jegyzőkönyv (SO ₂)	jegyzőkönyv (NO _x)	jegyzőkönyv (VOC)
elfogadás:	1979	1984	1985	1988	1991
helyszín:	Genf	Genf	Helsinki	Szófia	Genf
hatálybalépés:	1983	1988	1987	1991	19__
magyar csatlakozás:	1980	1985	1986	1991	19__
koordinátor:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság				
letéteményes:	ENSZ				

Az egyezmény célja

A fosszilis tüzelőanyagok elégetése során - és más emberi tevékenységek következtében - kén- és nitrogénvegyületek kerülnek a légkörbe, a légáramlással távolra sodródhatnak forrásaiktól, majd a felszínre jutnak (száraz kiülepedéssel vagy kimosódnak az esővízzel). E savas csapadék károsítja az erdőket, a növénytakarót, a tavakat és a tavak élővilágát, az épületeket, káros hatással van az emberi egészségre. E légszennyezés megfigyelésére, terjedésének modellezésére, hatásainak felmérésére, majd e kibocsátások mérséklését szolgáló eljárások kifejlesztésére és bevezetésére átfogó nemzetközi együttműködés alakult ki. A „savas esők” által okozott károk elsősorban az európai és az észak-amerikai kontinens országában keltettek aggodalmat (például az Észak-Európában található tavak élővilágában vagy például a közép-európai erdőségekben megfigyelt károk említetők), de a világ más térségeiben is komoly figyelemmel kísérték e környezeti hatásokat. Az 1979-ben elfogadott keretjellegű egyezmény, majd a későbbiekben kidolgozott jegyzőkönyveinek alapvető célkitűzése az említett levegőszennyezés csökkentése, a megfigyelési, kutatási adatok cseréje, e célok érdekében a nemzetközi együttműködés erősítése.

Az alapegyezményt az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának keretében készítették elő, 1979-ben Genfben fogadták el és 1983-ban lépett hatályba. Az egyezményhez az Európai Gazdasági Bizottság tagországai, tehát az európai kontinens országai mellett Kanada és az Egyesült Államok csatlakoztak.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az alapegyezmény csak általános irányelvként tartalmazza a szennyezőanyag-kibocsátások korlátozásának feladatát, ugyanakkor részletesebb rendelkezéseket sorol fel a

kutatások és fejlesztések nemzetközi összehangolása érdekében. E tevékenységek összehangolásának célja: a kibocsátások csökkentéséhez szükséges technológiák kidolgozása; a kibocsátások és a légköri koncentrációk megfigyelésének tökéletesítése; a szennyezőanyagok terjedésének modellezése; az emberi egészségre és a környezetre gyakorolt káros hatások tanulmányozása; a kibocsátások csökkentése érdekében tervezett intézkedések gazdasági, társadalmi, környezeti vetületeinek elemzése; a megfelelő oktatási és továbbképzési programok fejlesztése. Egyúttal létrehoztak - az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság égisze alatt - egy Végrehajtó Testületet, amelynek az egyezmény végrehajtásának nyomonkövetése, koordinációja lett a feladata.

A keretjellegű egyezményhez a későbbiek során több jegyzőkönyv készült, amelyek egyrészt a megfigyelési és kutatási együttműködés feltételeit pontosítják, másrészt már konkrét kibocsátási korlátokat szabnak meg a kén-dioxid (SO_2), a nitrogén-oxidok (NO_x) és az illékony szerves vegyületek (VOC) vonatkozásában a csatlakozó országok számára.

1984-re készült el az egyezmény első jegyzőkönyve „A levegőszennyező anyagok nagy távolságra való eljutásának megfigyelésére és értékelésére kidolgozott európai együttműködési program hosszú távú finanszírozásáról”. Nyilvánvalóvá vált, hogy a környezetszennyező anyagok kibocsátásával és a káros hatásokkal összefüggő felelősség és kötelezettségek megfelelő meghatározásához a korábbiaknál sokkal részletesebb adatokra van szükség. E célt szolgálja a „Levegőszennyező anyagok nagy távolságra való eljutásának megfigyelésére és értékelésére kidolgozott európai együttműködési program” (EMEP). A jegyzőkönyv rendelkezései e program fejlesztésének és végrehajtásának elősegítésére irányulnak - minden csatlakozó ország számára előírva a pénzügyi alaphoz (General Trust Fund) való hozzájárulás mértékét. A program szervezéséért és a pénzalap kezeléséért a program (EMEP) Irányító Testülete felel.

Az 1985-ben elfogadott újabb jegyzőkönyv kifejezetten a kén-dioxid kibocsátások csökkentését szolgálta. Eszerint a csatlakozó államok vállalták, hogy 1993-ig az 1980. évi szint 30 százaléka csökkenti e gáz kibocsátását, továbbá tanulmányozzák a további csökkentés lehetőségeit.

A nitrogén-oxidok kibocsátásáról az 1988-ban aláírt, majd 1991-ben hatályba lépett jegyzőkönyv rendelkezik, amely szerint e kibocsátások 1994 végére nem haladhatják meg az 1987. évi szintet. E jegyzőkönyv fontos rendelkezése az is, hogy a csatlakozó államoknak biztosítaniuk kell az ólmozatlan gépkocsi-üzemanyag megfelelő mértékű bevezetését.

Az illékony szerves vegyületek kibocsátásának korlátozásáról 1991-ben fogadtak el jegyzőkönyvet. Eszerint a csatlakozó ország által választott 1984-1990 közötti bármelyik év szintjéhez képest kell 30 százalékkal csökkenteni e kibocsátást, illetve, bizonyos feltételek megléte esetén, az 1988-as szint „befagyasztását” kell 2000-ig elérni.

Magyarországon a kén-dioxid kibocsátás - részben az energiaelőállítás szerkezetében bekövetkezett kedvező változás, részben pedig az ipari termelés csökkenése miatt - jelentős mértékben csökkent és megfelel az 1985-ös jegyzőkönyvben előírt szintnek. Hasonlóképpen a nitrogén-oxid kibocsátás mérséklődése is összhangban van az 1988-as jegyzőkönyv előírásaival részben a gazdasági visszaesés, részben pedig az üzemanyag-fogyasztásban végbement kedvező változás következtében. Az illékony szerves vegyületekkel foglalkozó jegyzőkönyvet magyar részről 1991-ben aláírták: a magyar vállalat az 1988-as kibocsátási szinten való korlátozást jelenti 1999-ig, illetve annak a törekvésnek a kinyilvánítását, hogy e kibocsátás 30 százalékkal csökkenjen.

Egyezmény az ózonréteg védelméről

Az egyezmény adatai

		jegyzőkönyv	módosítás	módosítás
elfogadás:	1985	1987	1990	1992
helyszín: Bécs	Montreal	London	Koppenhága	
hatálybalépés:	1988	1989	1991	1993
magyar csatlakozás:	1988	1989	1992	1994
koordinátor:	ENSZ Környezeti Program			
letéteményes:	ENSZ-főtitkár			

Az egyezmény célja

A Földet körülvevő, a sztratoszférában elhelyezkedő ózonréteg - ózonpajzs - jelentős mértékben elnyeli a Nap ibolyántúli sugárzásának azt a részét, amely a földfelszínre eljutva veszélyeztetné az élő rendszereket. Az 1950-es évektől kezdődően mind több olyan anyag termelését és felhasználását vezették be, amelyek - a magaslégkörbe kerülve - különböző kémiai folyamatokon keresztül az ózonmolekulák elbomlását eredményezik és ezáltal elvékonyodik az ózonréteg. A legismertebb ilyen anyagok a halogénezett szénhidrogének - mindenekelőtt a klórozott-fluorozott-szénhidrogének (freonok vagy CFC-k) és a brómot is tartalmazó halonok -, amelyeket hosszú időn keresztül többek között a hűtőberendezésekben, szórópalackok hajtógázaként, műanyag habok előállításánál, oldószerekben, illetve tűzoltóberendezésekben alkalmaztak.

Az 1985-ben Bécsben elfogadott egyezmény közvetlen célja még nem az ózonréteget károsító gázok kibocsátásának korlátozása vagy betiltása volt, hanem az általuk okozott veszélyes jelenség megfigyelésének, vizsgálatának fejlesztése, valamint a nemzetközi együttműködés erősítése e gázok kiváltását, helyettesítését célzó műszaki fejlesztés területén. Ebben az időszakban ugyanis még számottevő tudományos bizonytalanság volt az ózonréteg elvékonyodásának folyamatát, a kiváltó okokat illetően, továbbá nem alakult ki egyetértés a különböző országok, országcsoportok, ipari érdekcsoportok között a kérdéses anyagok gyártásának, felhasználásának korlátozása ügyében.

Az újabb megfigyelések eredményei, a kutatók figyelemfelhívásai - feltehetően - egyre erősebben hatottak a politikai döntéshozási folyamatra. Az alapegyezmény megkötése után folytatódtak a tárgyalások és az 1987-ben elfogadott Montreali Jegyzőkönyvben már konkrét kötelezettség-vállalásokról van szó az ózonréteget egyértelműen károsító legfontosabb halogénezett szénhidrogének betiltására. Ez a kiegészítő jegyzőkönyv 1989-ben lépett hatályba és napjainkra az ilyen anyagok felhasználásban érintett országok kivétel nélkül csatlakoztak e nemzetközi megállapodáshoz.

A Montreali Jegyzőkönyvben részes államok első találkozóját 1989-ben Helsinkiben tartották meg és a résztvevők egyetértettek abban, hogy mielőbb teljes egészében be kell tiltani a freonok előállítását és felhasználását. E politikai szándék figyelembevételével azóta két újabb kiegészítés, illetve módosítás látott napvilágot, amelyek még rövidebb időt szabtak az említett anyagok felhasználásnak beszüntetésére, valamint újabb anyagokkal egészítették ki a betiltandó vagy korlátozandó anyagok listáját. Ezek elfogadására 1990-ben Londonban, illetve 1992-ben Koppenhágában került sor.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

A bécsi alapegyezmény nem tartalmaz konkrét kötelezettségeket. Az ahhoz csatlakozó országok önként vállalhatják az ózonréteget veszélyeztető anyagok légköri kibocsátásának csökkentését. Az 1987-ben elfogadott Montreali Jegyzőkönyv konkrét kötelezettségekkel egészítette ki az 1985-ös alapegyezményt. Az ehhez csatlakozó államok vállalták, hogy egyrészt csökkentik meghatározott freon gázok termelését, kereskedelmét, illetve felhasználását (az adott ország 1986-os felhasználási szintjéhez képest 1993 közepétől 80 %-ra, 1998. július 1-től pedig 50 %-ra), másrészt 1991-től szintentartják a halonok alkalmazását.

A megfigyelésekből és az újabb tudományos vizsgálatokból származó eredmények alapján még tovább erősödött az aggodalom az ózonréteget érintő kockázatok miatt, ezért az 1990-es Londoni Módosítás szerint már 1995-re el kell érni az 50 %-os mérséklést és az ezredfordulóra teljesen be kell szüntetni az említett anyagok felhasználását. Egyúttal kibővítették a figyelembeveendő gázok jegyzékét (metil-kloroform, széntetraklorid). A módosítás szerint fokozni kell az együttműködést a helyettesítő anyagok kutatásának és bevezetésének érdekében.

Londonban ugyancsak elfogadták egy „ózonvédelmi alap” létrehozását az 1991-1993 közötti időszakra a fejlett országok által biztosított 160 millió dolláros kerettel, amelyből a fejlődő országok kaphattak támogatást ahhoz, hogy a halogénezett szénhidrogéneket felhasználó üzemeikben átalakítsák a termelést és áttérjenek környezetileg megfelelőbb vegyi anyagok alkalmazására. Az egyezmény rendelkezései szerint hazánknak is hozzájárulást kell fizetnie ebbe a pénzügyi alapba. Az Alapot - felkérésre - a Világbank kezeli.

Az 1992-ben Koppenhágában elfogadott módosítás és kiegészítés több anyag felhasználásának korlátozásáról intézkedik, illetve a már korábban számításba vett gázok teljes kiváltását 1996-ra hozza előre (a telített halonok esetében 1994-re).

Említésreméltó, hogy e nemzetközi megállapodás-rendszer esetében korlátozott mértékű szankciókról - kereskedelmi korlátozásokról - is szó van azokkal az országokkal szemben, amelyek nem csatlakoznak az egyezményhez, illetve annak jegyzőkönyveihez.

Magyarország vállalta az említett gázokra vonatkozó korlátozások bevezetését. Az érintett anyagokat nem állítják elő hazánkban, a kiadott rendelkezések szerint pedig - a Montreali Jegyzőkönyv módosításával és kiegészítésével összhangban - fokozatosan betiltásra kerül a halogénezett anyagok, készítmények és termékek importja, forgalombahozatala és alkalmazása: tehát a halonok esetében már 1994-től, az egyezményben szabályozott freonok esetében pedig - több szakaszban, de legkésőbb - 1996. január 1-jétől.

ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1992
helyszín:	New York
hatálybalépés:	1994
magyar csatlakozás:	1994
koordinátor:	ENSZ Kormányközi Tárgyaló Bizottság
letéteményes:	ENSZ-főtitkár

Az egyezmény célja

A Föld légkörében az elmúlt 150-200 évben nagymértékben megnövekedett az üvegházhatású gázok mennyisége a különböző emberi tevékenységek következtében. Elsősorban a fosszilis tüzelőanyagok elégetésének következtében ebben az időszakban egy-negyedével megnőtt a szén-dioxid mennyisége a légkörben. Több más gázzal (metán, dinitrogén-oxid stb.) és az ilyen gázok légköri kibocsátását eredményező tevékenységről is szó van. Mindezek következtében jelentősen megerősödött egy viszonylag gyorsan kialakuló, az egész Földre kiterjedő éghajlatváltozás kockázata.

A földi éghajlat védelme érdekében fogadták el az Éghajlatváltozási Keretegyezményt, amelynek legfontosabb célkitűzése az üvegházhatású gázok légköri mennyiségének olyan szinten való stabilizálása, hogy elkerülhető legyen az éghajlati rendszer megváltozása, illetve olyan ütemű változás kialakulása, amelyhez már nem képesek alkalmazkodni az ökológiai rendszerek. A célkitűzés sajátos megfogalmazását az a feltételezés indokolta, hogy - a kutatók elemzése szerint - egyrészt az üvegházhatású gázok mennyiségének eddigi növekedése miatt valamilyen mértékű éghajlatváltozás már valószínűleg elkerülhetetlenül bekövetkezik, másrészt pedig elképzelhetetlennek látszott, hogy a kutatók által javasolt ütemben és mértékben csökkentsék a gázok kibocsátását (például, hatvan százalékkal a szén-dioxidét egy évtizeden belül).

ENSZ közgyűlési határozat alapján a keretegyezményt 1992-ben New Yorkban fogadták el és a Rio de Janeiroban tartott Környezet és Fejlődés Konferencián nyitották meg aláírásra. Az egyezmény 1994 márciusában hatályba lépett.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az ehhez az egyezményhez csatlakozó fejlett és átalakuló gazdaságú országok kötelezettséget vállalnak az üvegházhatású gázok kibocsátásának korlátozására a jelenlegi évtized végétől kezdődően. Pontosabban, az egyezmény I. Mellékletében felsorolt fejlett és

átalakuló gazdaságú országok azt vállalják, hogy az emberi tevékenységekből eredő üvegházhatású gáz kibocsátásuk 2000-ben nem fogja meghaladni e kibocsátás 1990. évi szintjét (4.1, 4.2. cikk).

Az átalakuló gazdaságú országok - például a viszonyítási szint megválasztásával - eltérhetnek a kibocsátás-korlátozás fent említett előírásától (4.6. cikk).

További rendelkezés az, hogy a csatlakozó államoknak rendszeres beszámolókat kell készíteniük többek között az említett gázokra vonatkozó kibocsátás-korlátozási terveikről, intézkedéseikről.

Az üvegházhatású gázok forrásain kívül az egyezmény nagy jelentőséget tulajdonít e gázok tározóinak és nyelőinek is. E tekintetben - bár nem számszerűsítetten - a kötelezettségek között kiemelkedő fontosságú az erdővel borított térségek védelme, mivel az erdők jelentős szerepet játszanak a légköri szén-dioxid megkötésében és tározásában.

Az Éghajlatváltozási Keretegyezmény részletesen foglalkozik a fejlett technológiák elterjesztésével és a pénzügyi eljárásokkal, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a jövőben a kevésbé fejlett országok is hatékonyan kivehessék a részüket az üvegházhatású gázok kibocsátásának korlátozásában, illetve csökkentésében. A fejlődő országok csak a fejlett országok által nyújtandó ilyen segítség esetén és mértékében foglalkoznak a szükséges hosszú távú stratégiák kidolgozásával és végrehajtásával. Ehhez kapcsolódik az adott környezeti kockázat egyik legkényesebb vonatkozása: a feltételezett éghajlatváltozás következtében súlyos károk elé néző - például, a tengerszint-emelkedés miatt esetleg területüket elveszítő - országok ügye, amelyek esetében az éghajlatváltozás kockázatának elkerülése, illetve az esetleges helyi alkalmazkodás létkérdés. A megfelelő technológiákat és pénzeszközöket e célra is - kötelezettségszerűen - a fejlett országoknak kell biztosítaniuk.

Az egyezmény pénzügyi alapjára egyelőre nem hoztak létre külön intézményt; e feladatot további intézkedésig a Globális Környezeti Alap (Global Environment Facility) látja el.

Az egyezmény általános jelleggel szól a megfigyelési rendszerekkel, az éghajlatváltozási kutatásokkal, a tájékoztatással kapcsolatos nemzetközi együttműködés fejlesztéséről is.

Magyarország 1994 februárjában erősítette meg az egyezményhez való csatlakozást egyúttal kinyilvánítva azt az igényt, hogy - legalábbis a szén-dioxid vonatkozásában - viszonyítási szintnek az 1985-1987-es évek átlagos kibocsátását alkalmazhassa.

Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1992
helyszín:	Helsinki
hatálybalépés:	19__
magyar csatlakozás:	19__
koordinátor:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság
letéteményes:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság

Az egyezmény célja

Az egyezmény alapvető célkitűzése az édesvízkészletek, a vízfolyások és a tavak ökológiai rendszereinek védelme, a vízhasznosítás igazságos feltételeinek biztosítása.

Az elmúlt évtizedekben számos kétoldalú határvízi egyezményt kötöttek szerte a világon, a Helsinkiben 1992-ben megkötött keretegyezmény azonban sok vonatkozásban általánosította a korábban elfogadott nemzetközi jogi megoldásokat, hangsúlyozottabban szól az ökológiai és a vízminőségi szempontokról, továbbá részletesen előírja a szennyezőforrások felmérését, s a szennyezések csökkentését célzó intézkedési programok kidolgozását és végrehajtását.

Célja szerint az egyezmény a vízgazdálkodás legfontosabb nemzetközi alapelveit és szabályait rögzíti az egész európai kontinensre. A határokat átlépő vízfolyások és tavak védelme mellett foglalkozik a több ország hatáskörébe tartozó vízgyűjtő területek kérdéseivel is.

Az egyezményt 1992-ben Helsinkiben 26 ország - köztük a közép- és kelet-európai országok - képviselői írták alá, de csatlakozását 1994 elejéig még csak öt ország erősítette meg. Az egyezmény csak a 16. megerősítő (vagy csatlakozási) okirat letétbe helyezése után lép hatályba.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezményhez csatlakozó felek mindenekelőtt azt vállalják, hogy intézkedéseket tesznek a vízfolyások közvetítésével - a vízszennyezések következtében - a határokon áterjedő káros hatások megelőzése, kezelése, illetve csökkentése érdekében. Ezen túlmenően a Részes Felek biztosítják a vízfolyások környezetileg hatékony hasznosítását, a vízkészletek ésszerű felhasználását és védelmét, a határokat átlépő vízfolyások igazságos hasznosítását.

Az egyezmény kiemeli, hogy a tárgyalt kérdésekben az elővigyázatosság és a szennyező-fizet elvét kell alkalmazni.

Olyan keretegyezményről van szó, amelyhez kapcsolódva két- és többoldalú megállapodások készülhetnek konkrét vízfolyásokra és azok vízgyűjtő területeire (2.5. cikk, 9. cikk). E megállapodások végrehajtásának koordinálására az érintett feleknek közös testületeket kell létrehozniuk, amelyek egyebek mellett kidolgozzák a megfelelő vízminőségi előírásokat vagy a szennyvíz-kibocsátásokkal kapcsolatos szabályokat.

Ezek a testületek gondoskodnak a kölcsönös adatközlésekről (13. cikk), a közös érdekelttségű kutatásokra és fejlesztésekre vonatkozó információk átadásáról, valamint elősegítik a fejlett technológiák átadását. Ez utóbbiak jellemzőit külön melléklet foglalja össze (I. melléklet).

Az egyezmény rendelkezései szerint - a Felek által egyeztetett működési renddel - megfigyelő és figyelmeztető, riasztó rendszereket (14. cikk) kell kiépíteni és üzemeltetni, illetve szükség szerint az érintett országoknak közös elhárító intézkedéseket kell foganatosítaniuk.

Szűkebb térségünk számára különös jelentősége van annak a ténynek, hogy a Helsinkii Egyezmény rendelkezéseinek figyelembevételével készült el 1994-re a Duna-medence védelmével és fenntartható használatával foglalkozó sokoldalú egyezmény.

*A természeti környezet
védelmével foglalkozó egyezmények*

Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről,
különösen mint a vízimadarak élőhelyéről

Egyezmény a világ kulturális és
természeti örökségének védelméről

Egyezmény a vándorló
vadon élő állatfajok védelméről

Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok
és természetes élőhelyeik védelméről

Egyezmény a biológiai sokféleségről

Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen mint a vízimadarak élőhelyéről

Az egyezmény adatai

	jegyzőkönyv	
elfogadás:	1971	1982
helyszín: Ramsar	Párizs	
hatálybalépés:	1975	1986
magyar csatlakozás:	1979	1986
koordinátor:	Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség	
letéteményes:	ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet	

Az egyezmény célja

Az egyezmény megkötésének legfőbb célja a vizes élőhelyek megőrzésének elősegítése és ehhez a megfelelő nemzetközi jogi, intézményi, együttműködési keretek biztosítása volt. Az egyezmény elősegíti a természeti erőforrások ésszerű hasznosítását, figyelemmel arra, hogy a vizes területek a világ legproduktívabb élőhelyei. Az egyezmény nem tiltó alapállásból szándékozik eredményeket elérni, hanem tudomásul veszi az emberi szükségleteket (a fejlődő országok csatlakozására enélkül nem is számíthatna) és irányt mutat e szükségletek ésszerű, a jövő generációira is tekintettel lévő kielégítéséhez.

A Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség és a Nemzetközi Vízimadár és Vizes Élőhely Kutató Iroda kezdeményezésére és közreműködésével kidolgozott egyezmény aláírására 1971-ben, az Iránban található Ramsar városában került sor. A természetvédelmi egyezmények között ez a legrégebbi, globális nemzetközi szerződés. Részesei minden földrészen megtalálhatók.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény értelmében „vizes területnek tekintendők azok az akár természetes, akár mesterséges, állandó vagy ideiglenes mocsaras, ingoványos, tőzeglápos, vagy vízi területek, amelyeknek vize álló, áramló, édes, felsős, sós, ideértve azokat a tengervíz-területeket is, amelyeknek mélysége apálykor a hat métert nem haladja meg” (1. cikk).

Mindezen területek számos fontos funkciót töltenek be és egy sor gazdasági értékkel bírnak. Például: víztárolás, vízellátás, vihar és áradás elleni védelem, partvonal stabilizálás, erózió-csökkentés, természetes víztisztítás, tápanyag-, üledék- és szennyezőanyag visszatartás, helyi éghajlat stabilizálása, növény- és állatfajok sokféleségének fenntartása, halászat, fakitermelés, mezőgazdaság (például, rizstermelés), energiaforrás (tőzeg és növényi bioenergia), rekreáció.

Minden Részes Államnak legalább egy területet jelölnie kell a „Nemzetközi fontosságú vizes területek jegyzékére”, az ún. Ramsari Listára. E területek kiválasztásához megfelelő követelményrendszer - ökológiai, botanikai, zoológiai, limnológiai, hidrológiai szempont-gyűjtemény - szolgál alapul. (Magyarország eddig 13 területet, mintegy 115.000 hektárt jegyzett be e Listára, amelyek között szerepel például a Fertő tó egy része, a Hortobágyi halastavak, a Kis-Balaton). A Részeseknek megfelelő kezelési terveket kell kidolgozniuk és végrehajtaniuk a Ramsari Listára felvett területeiken, szükség esetén helyre kell ezeket állítaniuk, állapotukat meg kell figyelniük, továbbá gondoskodniuk kell a területek ökológiai jellegének megőrzéséről.

Az egyezmény 4. Konferenciája létrehozta az ún. Montreux-i Jegyzéket (Montreux Record), vagyis azon területek listáját, amelyek ökológiai jellege az emberi beavatkozás miatt megváltozott, vagy ennek veszélye fennáll.

Az egyezmény - már 1971-ben, amikor a „fenntartható felhasználás” kifejezés még nem létezett - a szóban forgó területek „ésszerű hasznosítását” (wise use) szorgalmazta (3. cikk). Ennek értelmezése és még inkább megvalósítása természetesen sok vitát kiváltó, nehéz feladat, hiszen országonként, vagy élőhely-típusonként mást és mást jelenthet az „ésszerű” hasznosítás. Eszközként használható fel a megfelelő jogi szabályozás, intézményi és adminisztratív intézkedések, vizes területekre vonatkozó nemzeti, regionális és helyi politika kidolgozása, vizes terület-leltár készítése, megfigyelő hálózat működtetése, a helyi lakosságnak a döntéshozatalba való bevonása, tájékoztatása, tudatformálása.

További alapvető kötelezettséget jelent, hogy a Részesek védetté nyilvánítsák (megfelelő zónákra osztással) legfontosabb, természetes vizes területeiket, akár szerepelnek azok a Ramsari Listán, akár nem, valamint hogy gondoskodjanak a megfelelő szakemberek (terület-kezelők, örök stb.) képzéséről.

Az egyezmény (5. cikk) együttműködésre, konzultációra kötelezi a Részeseket az egyezmény végrehajtásának kérdéseiben, különös tekintettel a határmenti területekre, a megosztott vízrendszerekre és a vándorló fajokra.

Az egyezmény döntéshozó szerve a Részesek háromévenként összehívott Konferenciája. A Részesek ezidáig öt rendes és egy rendkívüli konferenciát tartottak. E rendezvényeken áttekintik az előírások alkalmazását, elemzik a nemzeti beszámolókat, pénzügyi és szervezeti kérdésekben döntenek. Ezen túl, határozatok és ajánlások születnek az egyezmény hatékonyabb végrehajtására. Két Konferencia között az Állandó Bizottság felelős az egyezmény „ügyeiért”, a határozatok végrehajtásának figyelemmel kíséréséért, a következő konferencia tartalmi előkészítéséért, a Titkárság és a költségvetés felügyeletéért. 1994 óta a Konferencia, illetve az Állandó Bizottság - és e testületeken keresztül a Részesek - tevékenységét segíti a szakértőkből álló, szűkkörű Tudományos és Technikai Testület. Az egyezmény Titkársága a svájci Glandban működik, jogi személyiséggel is bíró háttérszervezete pedig a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN).

Az egyezményhez 1982-ben csatolt jegyzőkönyv néhány jogi, eljárási kérdést pontosított (például, lehetővé téve az alapszöveg módosíthatóságát).

Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1972
helyszín: Párizs	
hatálybalépés:	1975
magyar csatlakozás:	1985
koordinátor:	ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet
letéteményes:	ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet

Az egyezmény célja

Az egyezmény célja a kiemelkedő jelentőségű természeti és kulturális értékek - a továbbiakban az „örökség” - védelme, illetve ennek érdekében a nemzetközi együttműködés előmozdítása. A természeti örökség keretébe tarthatnak egyéb mellett: az egyedülálló, egyetemes értékeket képviselő geológiai képződmények, veszélyeztetett növény- és állatfajok élőhelyei, különleges természeti tájak és területek.

Az egyezményt az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) kezdeményezésére és támogatásával dolgozták ki és fogadták el 1972-ben. Az egyezmény 1975-ben lépett hatályba.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

A csatlakozó államok elismerik, hogy az örökség védelme, a következő nemzedékek számára való megőrzése elsősorban annak az államnak a kötelessége, amelynek fennhatósága alá az tartozik (4. cikk).

A Felek gondoskodnak az örökség védelme érdekében szükséges tevékenységek ellátásáról, a tudományos vizsgálatok végzéséről, a megfelelő jogszabályozásról, a pénzügyi feltételek biztosításáról. Emellett a Felek segítik egymást e feladataik ellátásában.

Az egyezmény bevezette a Világörökség Jegyzékét és az ebbe a körbe felvett, a természeti örökség részét képező területeken kiemelkedő jelentőséget tulajdonít az állat- és növényvilág védelmének (11. cikk). Külön jegyzék tartalmazza a világörökség azon összetevőit, amelyek fennmaradása veszélyben van.

Az egyezmény értelmében Világörökség Bizottságot hoznak létre (a UNESCO keretében), s ennek a feladata a fent említett jegyzékek kezelése. Az egyes államok e bizottsághoz küldik meg nemzeti - kulturális és természeti - örökségük jegyzékét, valamint

arra vonatkozó kérésüket, hogy ezen örökség meghatározott részét vegyék fel a nemzetközi jegyzékbe. A bizottság dönt a felvétel általános követelményeiről és a konkrét felvételi kérelmek elfogadásáról vagy elvetéséről.

A természeti örökség védelmével kapcsolatos kérdésekben a bizottság együttműködik a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetséggel (IUCN).

A Világörökség Alap hivatott elősegíteni az egyezmény végrehajtását (15. cikk). Ebből az alaphoz bármelyik csatlakozó állam kérhet támogatást a nemzeti jegyzékébe felvett valamely örökség-rész védelmének elősegítéséhez. Ehhez az alaphoz a Részes Államok az UNESCO-tagdíjuk egy százalékának megfelelő összeggel járulhatnak hozzá évente (16. cikk). Az alap mintegy kétmillió dolláros évi kerettel gazdálkodik.

A természeti világörökség részeként többek között olyan területeket tartanak nyilván, mint a Yellowstone Nemzeti Park (USA), a Galapagos Szigetek Nemzeti Park (Ecuador), Kilimandzsaró Nemzeti Park (Tanzánia), Viktória-vízesés (Zambia, Zimbabwe), Bialowieza Nemzeti Park (Lengyelország). E jegyzéken jelenleg mintegy száz terület megnevezése található.

Hazánk 1985-ben csatlakozott ehhez az egyezményhez. A két jegyzékbe felvett kulturális örökség (Budapest, Hollókő) mellett magyar természeti érték még nem szerepel a Világörökség Jegyzékben.

Egyezmény a vándorló vadon élő állatfajok védelméről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1979
helyszín: Bonn	
hatálybalépés:	1983
magyar csatlakozás:	1983
koordinátor:	ENSZ
letéteményes:	Német Szövetségi Köztársaság

Az egyezmény célja

Az egyezmény jogi, intézményi kereteket teremt a vándorló szárazföldi és tengeri állatfajok védelmére, vonulási útjuk teljes terjedelmében; továbbá ösztönzi az „elterjedési területet érintő államok” együttműködését. Ez utóbbi „minden olyan államot jelent, amelynek joghatóságához tartozik a vándorló faj elterjedési területének bármely része...”. (Megjegyzendő, hogy ilyen állam az is, amelynek hajói a nyílt tengeren vándorló fajokat zsákmányolnak.)

Az ENSZ égisze alatt kidolgozott egyezmény aláírására 1979-ben, Bonnban került sor; az egyezmény 1983-ban lépett hatályba. Globális jelentőségű egyezmény, Részes Államai megtalálhatók Afrikában, Amerikában, a Karib térségben, Ázsiában, Európában, Óceániában.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az említett kereteken belül a Részesek szigorú intézkedéseket hoznak a veszélyeztetettnek minősített vándorló fajok védelmére, „Megállapodásokat” köthetnek a kedvezőtlen védelmi helyzetű fajok megőrzésére, továbbá közös kutatási tevékenységet folytatnak. Az egyezmény lehetővé teszi, hogy a Megállapodásokban olyan államok is részt vegyenek, amelyek nem részesei magának az egyezménynek.

Az egyezménynek két Függeléke van. Az I. Függelék azokat a fajokat sorolja fel, amelyeket a kihalás veszélye fenyeget egész elterjedési területükön, vagy annak nagy részén. Ilyen például a szibériai daru, vagy a barát foka. Az e Függelékben felsorolt fajok zsákmányolása - beleértve ebbe vadászatot, halászatot, szándékos üldözést - tilos. A Részeseknek (az elterjedési államoknak) ki kell küszöbölniük, illetve minimumra kell csökkenteniük minden olyan tevékenység káros hatását, amely gátolja, vagy akadályozza e fajok vándorlását. A II. Függelék olyan fajokat tartalmaz, amelyek „védelmi helyzete kedvezőtlen” és amelyek megóvása külön nemzetközi megállapodást igényel. Az érintett

államoknak tehát speciális „Megállapodásokat” kell kidolgozniuk és végrehajtaniuk. A kedvezőtlen védelmi helyzet azt jelenti, hogy az adott faj elterjedési területe csökken, nincs elegendő élőhelye és hosszú távú fennmaradása veszélyben van. E Függelékben található pl. számos delfin, vagy a fehér gólya. Indokolt esetben ugyanaz a faj mindkét Függeléken szerepelhet.

Az említett Megállapodások kétfélek lehetnek. Az egyik (A) előírásokat tartalmaz egy, vagy több faj védelmére az egész elterjedési területen. Kötelezettséget ír továbbá elő az élőhelyek védelmére, kezelési tervek készítésére, tudományos kutatásra, információcserére. A másik típusú Megállapodás (B) általában egy adott faj bizonyos populációira vonatkozik, nem feltétlenül fedi az egész elterjedési területet és nem is minden elterjedési állam vesz részt benne.

Az egyezmény keretei között a következő, már hatályos Megállapodások léteznek: Megállapodás a Wadden tengeri fókák védelmében (B); Megállapodás a Balti és Északi tengeri kis cetfélék védelmére (B); Megállapodás az európai denevérfajok védelmére (A), ehhez Magyarország is csatlakozott; Megállapodás a szibériai daru védelmére (B).

A részletes kidolgozás fázisában vannak Megállapodások a következő fajok védelmére: a földközi és fekete tengeri kis cetfélék, afrikai és eurázsiai vándorló vízimadarak, vékonycsőrű póling. A későbbiekben várható még Megállapodás kidolgozása a tengeri teknősök, a túzok, a száraz és félszáraz területek emlőseinek megóvása céljából.

Az egyezmény alkalmazását, előírásainak végrehajtását a Részes Államok három évenként összehívandó Konferenciája tekinti át. A Konferencia az egyezmény döntéshozó szerve, amely pénzügyi, szervezeti kérdésekben is határoz. 1994-ben kerül sorra Részesek 4. Konferenciájára. Az egyezmény rendelkezése érdekében kis létszámú Titkárságot hoztak létre Bonnban. Két Konferencia között az Állandó Bizottság irányítja a Titkárságot, felügyeli az egyezmény ügyeit általában (beleértve az adminisztratív és pénzügyi kérdéseket is). Az egyezmény 8. cikke előírja a Tudományos Tanács működtetését. E kifejezetten szakértőkből álló tanács ajánlásokat készít a Részesek Konferenciája számára a Függelékek módosítására, kutatási célokra, a Megállapodások tárgykörére.

Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1979
helyszín: Bern	
hatálybalépés:	1982
magyar csatlakozás:	1990
koordinátor:	Európa Tanács
letéteményes:	Európa Tanács

Az egyezmény célja

Az egyezmény alapvető célkitűzése a természetvédelmi követelmények jobb figyelembevételének biztosítása a különböző ágazati politikák, különösen a tervezési és fejlesztési politikák kialakításánál; a legtöbb állat és növényfaj számára a minimális védelem garantálása, valamint különleges védelem biztosítása egy sor veszélyeztetett faj számára; a Részes Államok együttműködésének ösztönözése.

Az Európa Tanács égisze alatt kidolgozott egyezmény aláírására 1979-ben, Bernben került sor. Ez volt az első nemzetközi (bár nem globális, hanem regionális jellegű) egyezmény, amely a természetvédelem valamennyi aspektusát magában foglalja, védve a teljes természeti örökséget. Különlegessége, hogy nemcsak az Európa Tanács tagállamai, hanem Közép-Kelet-Európa és - egyedi elbírálás alapján - Afrika országai is csatlakozhatnak hozzá. (Közép-Kelet-Európa számos országa azóta az Európa Tanács tagja lett.) Az egyezmény kiterjesztése ezen országok irányába azt a célt szolgálja, hogy a vándorló fajoknak védelmet nyújtson migrációs útvonaluk egészén, valamint szaporodó, táplálkozó és pihenőhelyeiken.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény előírásokat tartalmaz a fajok védelmére, ideértve a vándorló-vonuló fajokat (5. és 10. cikk), valamint az élőhelyek védelmére (4. cikk). Az egyezmény rendelkezései szerint meghatározott védett fajok esetében azok igénybevételének engedélyezésénél fokozott gondossággal kell eljárni, a fajok egy további csoportjánál azok szabályozott hasznosításáról illetve befogásáról (vadászatáról) van szó, végül bizonyos fajok esetében azok teljeskörű védelmét kell biztosítani. Hasonló fokozatosságot ír elő az egyezmény az érintett fajok élőhelyeinek megőrzése érdekében is.

Négy függelék egészíti ki ezeket az előírásokat, illetve tartalmaz részletes kötelezettségeket minden Részes Állam számára. Az I. Függelék felsorolja azokat a védett

növényfajokat, amelyeket tilos szándékosan szedni, gyűjteni, vágni, gyökerestől kiásni, és amelyek élőhelyét tilos megzavarni. A II. Függelék felsorolja azokat a fokozottan védett állatfajokat, amelyeket tilos befogni, szándékosan elpusztítani, vagy tartani, illetve bármilyen módon megzavarni, beleértve ebbe az élőhelyek megzavarását is. A III. Függelék felsorolja azokat az állatfajokat, amelyeket védeni kell, de amelyek kihasználása (vadászata, kereskedelme) bizonyos keretek között megengedhető. A szóban forgó „kereteknek” az egyes Részes Államokban tartalmazniuk kell például a kihasználás tilalmi időszakát, a kereskedelmi célú tartás, szállítás szabályozását. A IV. Függelék felsorolja a tiltott elpusztítási és befogási eszközöket, valamint módszereket emlősök és madarak vonatkozásában.

Az egyezmény kulcsfontosságú rendelkezését a 4. számú cikk tartalmazza, mert ez kötelezi a Részeseket a vadon élő állat és növényfajok - különösen az I. és II. Függelékben szereplők - élőhelyének védelmére. Az egyezmény kimondja azt is, hogy minden veszélyeztetett természetes élőhelyet védeni kell, tekintet nélkül arra, hogy milyen fajoknak ad otthont. Az egyezményt idézve a Részesek megteszik „a megfelelő és szükséges jogi és adminisztratív intézkedéseket”. A Részesek vállalják továbbá, hogy erőfeszítéseiket összehangolják az élőhelyek védelme érdekében, különös tekintettel a határterületekre, illetve vonulási útvonalakra. Ösztönzik továbbá az őshonos vadon élő fajok újbóli visszatelepítését és szigorúan ellenőrzik a nem őshonos fajok betelepítését.

Az egyezmény Titkárságának teendőit az Európa Tanács Titkárságának megfelelő részlege látja el. Az egyezmény alkalmazásának figyelemmel kíséréséért az Állandó Bizottság felelős. Más egyezményektől eltérően a Bizottságban minden Részes képviselheti magát, így külön „részes államok konferenciájára” nem kerül sor. A Bizottság áttekinti az egyezmény rendelkezéseit, megvizsgálja a Függelékek módosításának szükségességét, ajánlásokat tesz a részes államoknak bizonyos intézkedések meghozatalára, áttekinti az egyezmény végrehajtásáról szóló nemzeti jelentéseket.

Egyezmény a biológiai sokféleségről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1992
helyszín:	Rio de Janeiro
hatálybalépés:	1993
magyar csatlakozás:	1994
koordinátor:	ENSZ Környezeti Program
letéteményes:	ENSZ-főtitkár

Az egyezmény célja

A biológiai sokféleség magában foglalja a genetikai sokféleséget, a fajok és az ökoszisztémák sokféleségét. Az élővilág folyamatainak rendszere, sokszínűségének fennmaradása elengedhetetlenül szükséges a légkör vagy a vízi rendszerek állapotában, az elemek körforgásában kialakult egyensúly fennmaradásához, az emberi léthez. A biológiai sokféleség csökkenése a Föld története során eddig nem tapasztalható mértékben felgyorsult. E jelenséget elsősorban az okozza, hogy a növekvő emberi igények, a települési hulladékok, az ipari és a mezőgazdasági szennyezések a természetes élőhelyek területének csökkenését, pusztítását vonták maguk után.

A megfelelő nemzetközi egyezmény kidolgozását 1987-től kezdődően az ENSZ Környezeti Programja koordinálta figyelembe véve egyebek mellett a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN) - és más szervezetek (FAO, UNESCO, IUCN, WWF) - keretében hosszú éveken át folytatott előkészítő tevékenységet. Az egyezményt 1992-ben fogadták el és nyitották meg aláírásra az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciáján. Az egyezmény 1993 decemberében hatályba lépett.

Az egyezmény általában az élővilág - az élőhelyek, mikroorganizmusok, állat- és növényfajok - védelme és azok sokféleségének megőrzése érdekében született. Legalapvetőbb célkitűzései a következők: a biológiai sokféleség megőrzése, a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos megosztása, beleértve a genetikai erőforrásokhoz való megfelelő hozzáférhetőséget és a kapcsolódó technológiákhoz való hozzájutást, e célok érdekében a nemzetközi együttműködés megerősítése.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény egyebek között kimondja, hogy egyfelől közös érdek a biológiai sokféleség megőrzése, másfelől azonban az egyes országok területén található biológiai sokféleség az adott országok nemzeti tulajdona. Ennek megfelelően csak az adott országok dönthetnek a biológiai sokféleség összetevőinek hasznosításáról és a természeti

erőforrásokból keletkező előnyök is mindenekelőtt őket illetik meg. Lényeges előírás az is, hogy az egyes országok a területükön végzett tevékenységeikkel nem okozhatnak a biológiai sokféleséget érintő károkat határaikon kívül.

A szerződő felek kötelezik magukat, hogy kialakítják a védett területek rendszerét, gondoskodnak a természetes élőhelyek védelméről, a fajok életképes populációinak fenntartásáról, kifejlesztik a veszélyeztetett fajok és populációk megőrzésére vonatkozó szabályozókat és gondoskodnak azok betartásáról. Támogatni és ösztönözni fogják az olyan kutatásokat, amelyek hozzájárulnak a biológiai sokféleség megőrzéséhez, továbbá együtt fognak működni a tudományos kutatások eredményeinek felhasználásában és a biológiai erőforrások megőrzésére és fenntartható hasznosítására vonatkozó módszerek kidolgozásában. A felek kötelezik magukat arra is, hogy oktatási és képzési programokat szervezzenek a biológiai értékek megvédésére, és együttműködnek más államokkal és nemzetközi szervezetekkel az oktatási és tájékoztatási programok kifejlesztésében.

A genetikai erőforrások védelme és hasznosítása érdekében az egyezmény kimondja, hogy a genetikai erőforrások felett az államok szuverén jogokat gyakorolhatnak. Az egyezmény általános rendelkezéseket sorol fel a nemzeti fennhatóság alá tartozó és az azokon kívüleső területeken található biológiai források hozzáférhetőségének biztosításával kapcsolatban. A szerződő felek kötelezettséget vállalnak, hogy a genetikai erőforrások kereskedelmi és más hasznosításából származó haszon méltányos és igazságos megosztásra kerül. A biológiai erőforrások hasznosításához szükséges technológiák elterjesztése, beleértve a biotechnológiát is - az egyezmény értelmében - a fejlődő országok számára a legnagyobb kedvezmény elvének figyelembevételével történik a jövőben. A biotechnológiai folyamatokkal nyert gazdasági hasznot is méltányos és igazságos alapon kell megosztani. Ennek mértékében az érintett feleknek kell megállapodniuk.

Az egyezmény szerint a részes feleknek megfelelő stratégiát kell kidolgozniuk a biológiai sokféleség védelmére. A környezeti hatástanulmányokban is külön figyelmet kell szentelni ennek a kérdéskörnek. Az egyezmény vázolja a környezeti hatástanulmányok elkészítésének alapelveit és általános követelményeit. Az egyezmény fontos törekvése a természeti erőforrások fenntartható hasznosíthatóságának megvalósítása. Ennek érdekében előírásokat tartalmaz az ezzel kapcsolatos tudományos ismeretek fejlesztésére, valamint a globális megfigyelő rendszer és az adatcserét támogató információs rendszerek kialakítására.

A biológiai sokféleség védelme érdekében az egyezmény elismeri, hogy a fejlett országoknak segíteniük kell a fejlődőket pénzügyileg, technológiai ismeretekkel, eszközök és eljárások átadásával. E segítség nem értendő bele a jelenlegi fejlesztési támogatásokba, hanem azokon túlmenően újabb forrásként kell megjelennie. Az egyezmény szerint a részes Felek Konferenciája fogja majd időszakonként felülvizsgálni többek között az átalakuló gazdaságú országoknak - az egyezménnyel kapcsolatos - helyzetét is. Ezek az országok felkerülhetnek egy az egyezményhez csatolandó jegyzékbe, ezáltal átmenetileg mentesülve a pénzügyi támogatásnyújtási kötelezettségvállalástól.

*Egyezmények a környezet állapotát
befolyásoló tevékenységekről*

Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő
állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről

Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra
szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről

Egyezmény az országhatárokon áterjedő
környezeti hatások vizsgálatáról

Egyezmény az ipari balesetek
országhatárokon túli hatásairól

Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1973
helyszín: Washington	
hatálybalépés:	1975
magyar	
csatlakozás:	1985
koordinátor: ENSZ Környezeti Program	
letéteményes:	Svájc

Az egyezmény célja

Az egyezmény célja a vadon élő veszélyeztetett állatok és növények bizonyos fajainak megóvása a nemzetközi kereskedelem útján történő túlzott kiaknázástól, továbbá az ezt szolgáló nemzetközi együttműködés rendszerének, kereteinek, eszközeinek kialakítása és működtetése.

Az egyezmény egyszerre természetvédelmi és kereskedelmi jellegű, mivel egyrészt (bizonyos kivételektől eltekintve) tiltja azon fajok nemzetközi kereskedelmét, amelyeket a kipusztulás veszélye fenyeget, másrészt engedélyhez köti azon fajok szigorúan szabályozott kereskedelmét, amelyek léte még nem veszélyeztetett, de azzá válhat. Az előírások nemcsak az élő fajokra, hanem az adott fajok élettelen egyedeire, valamint azok részeire, származékaira is vonatkoznak (bőrök, szőrmék, elefántcsont, magvak, hagymák, virágok stb.). Az egyezmény rendelkezik az érintett nemzeti külkereskedelmi engedélyek megfelelő rendelkezéseinek egységesítéséről és azok betartásának ellenőrzéséről, az ezzel kapcsolatos okmányok egységesítéséről, egységes azonosító kódok bevezetéséről és alkalmazásáról.

A Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN) 1963. évi Közgyűlésének javaslata alapján kidolgozott egyezmény elfogadására 1973-ban, Washingtonban került sor. Az 1975-ben hatályba lépett egyezmény „gazdája” az ENSZ Környezeti Programja.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény végrehajtása egy engedélyezési rendszeren keresztül biztosított, amely szerint előzetes engedély nélkül az egyezmény függelékeiben szereplő fajok, egyedek kereskedelme tilos. A „kereskedelem” alatt exportot, re-exportot, importot és tengerről való behozatalt kell érteni.

Az egyezménynek három függeléke van. Az I. Függelék tartalmazza azon veszélyeztetett fajok megnevezését, amelyeket a kereskedelem érint, vagy érinthet. A II. Függelék

felsorolja azokat a fajokat, amelyek nem állnak a kipusztulás szélén, de ez bekövetkezhet a kereskedelem szabályozásának hiányában. A III. Függelék azoknak a fajoknak a jegyzékét tartalmazza, amelyek kereskedelmét egy-egy részes állam saját maga szabályozza és e kereskedelem ellenőrzésében a többi részes állam együttműködését igényli (ezeket a fajokat értelemszerűen nem említi az első két függelék egyike sem).

Az egyezmény, illetve a Részesek Konferenciáinak határozatai tartalmazzák azokat a követelményeket, előírásokat, amelyek alapján egy-egy faj felvehető valamelyik Függelékben ismertetett jegyzékre, vagy törölhető arról. Az említett jegyzékek jelenleg összesen mintegy 5000 faj megnevezését tartalmazzák.

Az egyezmény 2. és 3. cikke szerint az I. Függelékben felsorolt fajok nemzetközi forgalma gyakorlatilag csak nem-kereskedelmi célokkal lehetséges, megfelelő export-import engedély, illetve re-export bizonylat megléte esetén. Ez néhány száz egyed forgalmát jelentheti évente.

A 4. és 5. cikk a II. és III. Függelékben felsorolt fajok kereskedelmi célú forgalmát szabályozza, az előzőhöz hasonló, de kevésbé szigorú engedélyezési megoldásokkal.

A 7. cikk tartalmazza a kereskedelemre vonatkozó mentességeket. A korábban említett cikkek előírásai nem alkalmazhatók a példányok tranzit szállítására, amíg ezek a vámhatóság ellenőrzése alatt állnak, vagy ha beszerzésükre az egyezmény létrejötte előtt került sor, vagy ha személyi tulajdonban vannak. Ugyanakkor a fogságban, kereskedelmi céllal nevelt vagy ilyen célra mesterségesen szaporított - egyébként az I. Függeléken szereplő - fajok olyan szabályok szerint forgalmazhatók, mint a II. Függelékben említett fajok. A 7. cikk ugyancsak szabályozza a tudományos intézmények, múzeumok közötti cserét, kölcsönzést, valamint az utazó állatkertek, kiállítások, vándorcirkuszok példányaira vonatkozó nemzetközi szállítási szabályokat.

Mindezekon túlmenően a Részeseknek fel kell lépniük a rendelkezések megszegésével történő kereskedelem ellen, el kell kobozniuk és az exportálóhoz vissza kell szállítaniuk az engedély nélkül forgalmazott példányokat; az országhatárokon be- és kilépő állomásokat kell kijelölniük; gondoskodniuk kell az élő példányok megfelelő gondozásáról; nyilvántartást kell vezetniük a kereskedelmi forgalomról és erről jelentést kell tenniük az egyezmény Titkárságának.

Az engedélyek, bizonylatok kiadására és ellenőrzésére az egyezményhez csatlakozó minden állam Igazgatási Hatóságot jelöl ki, továbbá létrehoz egy Tudományos Testületet a hatósági munka szakmai támogatására.

Az egyezmény döntéshozó testülete a Részesek két évenként összehívott Konferenciája, amely áttekinti az egyezmény végrehajtását, döntéseket hoz a Függelékek módosításáról, határozatokat, ajánlásokat fogad el a végrehajtás hatékonyságának fokozására, dönt pénzügyi-ügyviteli kérdésekben. (A Részesek 9. Konferenciáját 1994-ben tartják meg.) A svájci székhelyű Titkárság az ENSZ Környezeti Programjának égisze alatt önállóan működik, fenntartását a Részesek kötelező hozzájárulásai biztosítják.

Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1989
helyszín: Bazel	
hatálybalépés:	1992
magyar csatlakozás:	1990
koordinátor:	ENSZ Környezeti Program
letéteményes:	ENSZ-főtitkár

Az egyezmény célja

A hulladék-elhelyezési és kezelési költségek emelkedése és a hulladékra vonatkozó szabályok szigorodása elsősorban a fejlett ipari országok „hulladéktermelőit” készítette arra, hogy a hulladéktól más - kevésbé fejlett, illetve a fejlődő - országokban szabaduljanak meg. E célországokban (importáló országokban) ugyanis az ezzel kapcsolatos szabályok enyhébbek voltak és egyúttal e problémák „megoldása” lényegesen kisebb költséget jelentett. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) felmérései szerint már 1983-ban 2,2 millió tonna veszélyes hulladék mozgott országhatárokon át csupán Európában, míg a Greenpeace az ilyen anyagok világforgalmát 1989-ben 3 millió tonnára becsülte. Néhány szűkebb résztvevői körre vonatkozó egyezményt követően mind nyilvánvalóbban merült fel annak az igénye, hogy a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra való szállítását általában csökkentsék, vagy legalábbis ellenőrzött keretek között tartsák. A nemzetközi egyezmény létrehozásának ötlete 1987-ben, egy Budapesten rendezett nemzetközi hulladékgazdálkodási konferencián merült fel, mégpedig a magyar és a svájci küldöttség közös javaslataként. Az ENSZ Környezeti Programja közvetlen részvételével előkészített egyezményt végül 1989-ben Bazelben fogadták el és nyitották meg aláírásra. Ez az egyezmény is számos kompromisszum eredménye, hiszen nem egy résztvevő számára az eredeti cél a hulladékok országhatárokon túlra való szállításának megtiltása volt. Végül is az elfogadott egyezmény célja e hulladék-szállítás korlátozása, illetve nemzetközi szabályozása.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény általános kötelezettségként írja elő minden részes állam számára a veszélyes hulladékok - és általában a hulladékok - termelésének csökkentését, a környezeti szempontokat figyelembe vevő, lehetőleg a keletkezés helyén, az adott országon belüli kezelését, a hulladékokból származó szennyezés megelőzését, illetve csökkentését, az országhatárokon túlra szállítás minél szűkebb körre való korlátozását. Emellett e hulladékok

országhatárokon túlra szállításának feltételeit minél részletesebben igyekszik körülírni a Bázeli Egyezmény.

Elsősorban tilalmakat állapít meg az egyezmény akkor, ha a szállítás olyan országba irányulna, amely ugyan szerződő fél, de megtiltotta a hulladék importját, vagy ha e szállítás olyan országba irányulna, amely nem szerződő fél. E feltételek tehát magukban foglalják annak lehetőségét, hogy bármely állam a maga részéről a hulladék importját, sőt annak az országon keresztül történő szállítását megtiltsa. Ha e tilalom hiányában lehetséges a hulladék szállítása, még akkor is ez több garanciális jellegű feltételhez kötött. Elsőként meg kell szerezni az importáló ország írásbeli hozzájárulását a hulladék beszállításához. Ugyancsak hasonló írásbeli hozzájárulást kell kérni a tranzit országoktól. A tranzit-országoknak ugyanakkor módja van arra is, hogy általános felhatalmazást adjanak az átszállításra, mely esetben külön engedélyeket már nem kell beszerezni. Az engedélyek megléte mellett sem lehet veszélyes hulladékot olyan országba exportálni, melynek nincs meg a kellő műszaki eszköztára, felkészültsége ahhoz, hogy a hulladékot környezeti szempontból elfogadható módon helyezze el. Ha e hiányosságra utóbb fény derül, az exportáló ország 90 napon belül köteles vagy visszavenni a hulladékot, vagy más módon gondoskodni a környezeti szempontból elfogadható kezeléséről.

A szállítandó hulladékot megfelelő módon csomagolni kell, a csomagoláson egyértelműen meg kell jelölni annak tartalmát és más vonatkozásban is be kell tartani a veszélyes anyagok szállításának már meglévő nemzetközi előírásait. A tranzit és az importáló országok számára a veszélyes hulladéokra vonatkozó megfelelő információk (a hulladék mennyisége, tulajdonságai stb.) biztosítása egyébként is kötelező előírás.

Az illegális szállítást az egyezmény bűncselekménynek minősíti, mégpedig kiterjesztve az illegális szállítás fogalmát mindazon esetekre, amikor a szállítás során az egyezmény valamely előírását megsértették. Illegális szállítás esetében is elsősorban az exportáló államnak kell gondoskodnia az elszállításról vagy a hulladék más módon való elhelyezéséről.

Az egyezmény felhívja a nemzetközi közösséget és a részes feleket a szakemberek és műszakiak oktatására, az információk megfelelő cseréjére, sőt a technológiák átadására is. Az egyezmény szorgalmazza a nemzetközi együttműködés erősítését annak érdekében, hogy e szállítások további korlátozására is sor kerüljön. Az egyezmény 12. cikke előírja olyan Jegyzőkönyv kidolgozását és elfogadását, ami majd az országhatárokon túlra történő szállításból és az elhelyezésből eredő károkért fennálló anyagi felelősségre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. E jegyzőkönyv kidolgozása a közelmúltban kezdődött. Az anyagi felelősség kérdéskörét szervesen kiegészíti, hogy az erről folyó tárgyalásokkal egyidejűleg a hulladékkal kapcsolatos veszélyhelyzetek felszámolásához, illetve károk ellentételezéséhez szükséges anyagi alapok létrehozásáról is folynak már a nemzetközi egyeztetések.

Az egyezmény titkársága Bazelben működik az ENSZ Környezeti Programjának keretében.

Említésre méltó a Szerződő Felek második konferenciáján, 1994. márciusában született - jogi értelemben nem kötelező érvényű - határozat, amely megtiltja a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra történő szállítását abban az esetben, ha az OECD országokból nem OECD országokba irányul, függetlenül attól, hogy egyébként az érintett országok az egyezmény részesei-e vagy sem. A tilalom célja nyilvánvalóan a fejlődő országok védelmének erősítése.

Egyezmény az országhatárokon átterjedő környezeti hatások vizsgálatáról

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1991	
helyszín:	Espoo	
hatálybalépés:	19__	
magyar csatlakozás:	19__	
koordinátor:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság	
letéteményes:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság	

Az egyezmény célja

A különböző létesítményekkel kapcsolatban felmerült környezeti károk, illetve bizonyos esetekben a létesítményekben történt balesetek miatt bekövetkezett környezeti katasztrófák nyomán erősödött meg az az igény, hogy előre mérjék fel az ilyen hatások eshetőségét és a lehetséges mértékét. E megközelítés összhangban van a környezet védelmének azon alapvető követelményével, hogy a „megelőzés elvét” alkalmazzák. Az Egyesült Államok Környezetpolitikai Törvénye már 1969-ben előírta a környezeti hatásvizsgálatok készítését, mint a káros környezeti hatások megelőzésének egyik fontos eszközét. Ugyancsak általánosan követendő példaként említhető az Európai Közösség 1985-ben elfogadott, a hatásvizsgálatokra vonatkozó előírása (85/337). A korábbi rendelkezések azonban csupán az adott országon belüli hatások felmérésére vonatkoztak, míg az országhatárokon átterjedő környezeti hatások figyelmen kívül maradtak. Ez vezérelte az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságát abban, hogy kezdeményezze olyan megállapodás kidolgozását, amely az esetlegesen a határokon átterjedő környezeti hatások ügyében rendelkezik a megelőző vizsgálatok elvégzéséről. Végül 1991-ben fogadták el a nemzetközi egyezményt. Már itt meg kell jegyezni, hogy az egyezmény a hatásvizsgálatok nemzeti eljárási jellegét nem érinti alapjaiban, hanem azokat a feltételeket egységesíti, melyekkel minden országban szembesülhet az olyan létesítmény kezdeményezője, amely hatásvizsgálati kötelezettség alá esik.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény általános kiindulási alapja a határokon túlterjedő környezeti hatások korlátozása, illetve olyan eljárási rend kialakítása, amelynek megfelelően bizonyos tevékenységek hatásvizsgálata minden részes államban kötelező. Az így meghatározott tevékenységek, létesítmények az egyezmény alapján engedélykötelesek és az engedély feltételei között a hatásvizsgálat elvégzése is szerepel.

Általános elv szerint, mindazon tevékenységek, létesítmények esetében hatásvizsgálatot kell végezni, amelyek valószínűsíthetően jelentős, káros környezeti hatással járhatnak. Az I. Melléklet - nem kizárólagos jelleggel - felsorolja azon létesítményeket, amelyekre el kell végezni e hatásvizsgálatot. Egyebek mellett ilyen létesítmények a nyersolaj-finomítók, a 300 megawattnál nagyobb teljesítményű hőerőművek, az atomerőművek általában, az integrált vegyi üzemek, a nagy átmérőjű olaj- és gázvezetékek, az autópályák, a nagy gátak és víztározók. A III. Melléklet ezen felül olyan jellemzőket határoz meg, melyek alapján a felek közös megegyezéssel az I. Melléklet jegyzékében nem szereplő létesítményekre is kiterjeszthetik a hatásvizsgálat kötelezettségét. A III. Melléklet három fő szempontot ír le: a tervezett létesítmény méretei, annak elhelyezkedése (például határhoz közeli létesítmény), valamint a várható hatások jellege.

A jegyzékben szereplő létesítmények tervezéséről, ha azoknak az országhatárokon áterjedő hatásai lehetnek, értesíteni kell a valószínűleg érintett országokat és lehetővé kell tenni számukra, hogy - még valóban a tervezés szakaszában - részt vegyenek az engedélyezési eljárás hatásvizsgálati részében. A részvételi lehetőség az érintett államok társadalmi nyilvánosságára is kiterjed. Ennek megfelelően kell értesíteni az érintetteket a tervezett létesítményről, a megfelelő hatásvizsgálati eljárásról és az abban való részvétel lehetőségéről. Az érintett államok mindezek ismeretében döntenek az eljárásban való részvételről, illetve bekapcsolódhatnak a hatásvizsgálati eljárásba.

A hatásvizsgálat alapvető tartalmi elemeit a II. Melléklet tartalmazza azzal az elvárással, hogy a részes államok nemzeti szintű előírásai is kövessék ezeket a követelményeket. A legfontosabb hatásvizsgálati elemek a következők:

- a tervezett tevékenység és céljának leírása;
- az elfogadható alternatívák leírása, melyek között a „nem cselekvés” lehetőségének (és következményeinek) is szerepelnie kell;
- a valószínűleg érintett környezet bemutatása;
- a várható környezeti hatások előrejelzése és azok jelentőségének meghatározása;
- azon közbenső intézkedések bemutatása, melyek révén a káros környezeti hatások a legkisebb mértékűre csökkenthetők;
- az eljárásban alkalmazott módszerek, feltételezések, adatok megjelölése;
- az ismeretekben rejlő hiányosságok és a bizonytalanságok bemutatása;
- a létesítmény elkészültét követő ellenőrzési és értékelő programok leírása;
- olyan nem szakmai jellegű összefoglaló, amely a nagyközönség számára is érthetővé teszi a hatástanulmány lényegét.

A környezeti hatásvizsgálat eredményeinek ismeretében az érintetteknek egyeztetniük kell a végleges határozat előtt. A végső döntést természetesen azon állam hatóságai hozhatják meg, melyek fennhatósága alá tartozik az adott telephely. A határozatról az érintettek kötelesek tájékoztatni, hogy mód nyíljon az esetleges jogorvoslatra. A felek abban is megállapodhatnak, miként végzik el a létesítmény elkészültét követő ellenőrzéseket annak érdekében, hogy a tényleges környezeti hatásról meggyőződjenek.

Magyarország az egyezményt 1991-ben aláírta, de csatlakozását még nem erősítette meg.

Egyezmény az ipari balesetek országhatárokon túli hatásairól

Az egyezmény adatai

elfogadás:	1992
helyszín: Helsinki	
hatálybalépés:	19__
magyar csatlakozás:	19__
koordinátor:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság
letéteményes:	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság

Az egyezmény célja

Az olyan súlyos következményekkel - mérges gázok légköri kibocsátásával - járó ipari balesetek, mint amilyen az olaszországi Sevesoban történt 1976-ban (dioxin), vagy több mint 2500 ember halálát okozta az indiai Bhopalban 1984-ben (methyl-isocyanate) ráirányították a figyelmet arra, hogy az ilyen jellegű veszélyekből származó esetleges nemzetközi következményekre is fel kell készülni. Az 1992-ben elfogadott egyezmény az ipari balesetek határon túllépő káros hatásainak megelőzésével vagy mérséklésével, illetve a károk felszámolásával kapcsolatos nemzetközi együttműködés jogi-intézményi feltételeit alapozta meg. A lehetséges káros hatások sorában az egyezmény tekintetbe veszi a káros környezeti hatásokat is.

Az egyezmény az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának égisze alatt született meg. 1992-ben Helsinkiben fogadták el és 1994 közepéig már több mint ötven ország aláírta, de - mivel csatlakozását még csak négy ország erősítette meg - ez az egyezmény még nem lépett hatályba.

Az egyezmény fontosabb tartalmi elemei

Az egyezmény hatálya a meghatározott telephelyeken esetlegesen bekövetkező balesetekre és azok országhatáron átlépő hatásaira terjed ki, és értelemszerűen megkülönbözteti azt a részes államot, ahol a baleset helyszíne található és azt, amelyiket - a határon való áttérjedés miatt - sújt a balesetből eredő káros hatás. Az egyezmény külön kitér az ipari baleseteknek azokra a hatásaira, amelyek a természeti környezet elemeit érik. Említésre méltó, hogy az ipari balesetek esetleges kiváltó okai között szerepelnek a természeti katasztrófák is. Az egyezmény hatáskörébe nem tartoznak bele egyebek mellett a nukleáris balesetek, a katonai létesítményekben bekövetkező balesetek és a gátakkal (például, gátszakadásokkal) kapcsolatos hatások. Az egyezmény I. melléklete felsorolja azokat a veszélyes anyagokat, amelyeket figyelembe kell venni az egyezmény hatálya alá eső ipari balesetek meghatározásánál.

Az egyezmény a kárelhárítás minden szakaszáról rendelkezik, beleértve a megelőzést, a káros hatásra való felkészülést és a baleset, illetve a hatás jelentkezése esetén szükséges intézkedéseket és a következmények felszámolását.

A csatlakozó országok vállalják, hogy felméri a területükön végzett vagy tervezett olyan ipari tevékenységeket, amelyek egy baleset következtében veszélyeztethetnek más országokat és tájékoztatják az ilyen tevékenységekről az esetlegesen veszélyeztetett részes államokat (4.1. cikk). Az ilyen tevékenységek minősítésénél figyelemmel kell lenni a hatástanulmányokkal foglalkozó Espoo-i egyezményre, amennyiben az adott tevékenységekre kiterjed ennek az egyezménynek a hatálya.

Az ipari balesetek megelőzésének - a csatlakozó országok által alkalmazandó - módjait külön melléklet sorolja fel (IV. melléklet). Az V. melléklet tartalmazza azokat az alapvető információ szolgáltatási feladatokat, amelyeket ellátását a Részes Államnak elő kell írnia minden, veszélyes tevékenységért felelős jogi személy számára. Ezek az információk tartalmazzák többek között az adott telephelyen található veszélyes anyagok mennyiségét és tulajdonságait, az esetlegesen bekövetkező balesetek valószínűségének és jellegének leírását, a várhatóan kibocsátott veszélyes anyagmennyiség becslését, az emberi egészséget és a környezetet esetlegesen érő kár mértékét és súlyosságát, a veszélyeztetett térség kiterjedését (a várható hatástávolságot), a veszélyes anyagok kezelésének feltételeit.

A vészhelyzetekre való felkészülés feladatait részletezi a VII. melléklet. A Felek vállalják, hogy olyan intézkedéseket dolgoznak ki és vezetnek be, amelyek biztosítják a határokon áttérjedő hatások megelőzését vagy a lehető legnagyobb mértékű csökkentését. Az erre vonatkozó terveket a Felek összegegyeztetik és rendszeresen felülvizsgálják.

Az egyezmény fontos rendelkezése a veszélynek kitett térségben élő lakosság tájékoztatása (9.1. cikk, VIII. melléklet). Tényleges baleseti helyzetben a Felek haladék nélkül tájékoztatják egymást és életbe léptetik az ilyen esetekre kidolgozott intézkedési programjaikat. Az érintett Félnak átadandó információk körét a IX. melléklet határozza meg.

A Felek ugyancsak együttműködnek az okozott károk felmérésében és felszámolásában.

Az egyezmény röviden említi az ipari balesetek és hatásaik elhárításával kapcsolatos kutatások, műszaki fejlesztések terén folytatandó nemzetközi együttműködést.

A Feleknek ki kell jelölniük azt a testületet, amelyik az egyezmény hatálya alá eső ipari baleset bekövetkezésekor felel a baleset által esetlegesen érintett Felek értesítéséért (az egyezmény által előírt információk eljuttatásáért).

Magyarország 1992-ben aláírta az egyezményt, de csatlakozását még nem erősítette meg.

5. NEMZETKÖZI FELELŐSSÉG ÉS KÁRTÉRÍTÉS

A környezet védelmére, a környezetszennyezés megelőzésére irányuló törekvések ellenére az emberi tevékenységek, balesetek következtében környezeti károk keletkezhetnek. Amikor egy állam valamely nemzetközi kötelezettségszegés okozójaként ilyen kárért felelős, a kártérítés kötelezettsége merül fel. Nemzetközi szerződések e kötelezettséget kifejezetté is tehetik, vagy a felekre hagyják azt, hogy az állami felelősség háttérét a hagyományos állami felelősségi intézményekben megtalálják. A nemzetközi környezeti kárért fennálló felelősség magában foglalja az állam helytállását és felelősségét a nemzetközi jogi rendelkezések betartásáért és a jogsértésekért, de ugyancsak a nemzetközi jog által megengedett tevékenységből eredő kárért való felelősséget is, ami az objektív vagy abszolút felelősséggel azonos olyan tevékenységek esetében, melyekkel kapcsolatban az állam felügyeleti kötelezettsége érvényesül. Az állam ilyen értelemben vett tevékenységekhez kapcsolódó felügyeleti kötelezettsége tehát az egyik oldal, a másik oldal pedig az a felelősség, ami akkor következik be, ha az állam a kockázat megosztásával kapcsolatos felügyeleti kötelezettségének nem tett teljes mértékben eleget.

Az 1972-es Stockholmi Nyilatkozat 21. alapelve szerint az államok kötelesek biztosítani, hogy a joghatóságuk vagy felügyeletük alá tartozó tevékenységek ne károsítsanak más államot vagy egyetlen állam joghatósága alá sem tartozó területet. Azóta számos más nemzetközi dokumentum tartalmazza ugyanezt az elvárást. Természetesen, ha a káros következmények megjelennek, a szabály hatékony alkalmazása több nehézségbe ütközik. A hagyományos nemzetközi jog a „felróhatóságot” igényli, vagyis azt, hogy az állam a felügyeleti kötelezettség gyakorlása során kudarcot vallott. Ugyanakkor az állam felelősségét nem állapítják meg, ha megtette a szükséges vagy gyakorlatias lépéseket, így például elvárható körültekintéssel járt el. A következő kérdés az okozati kapcsolat fennállása a tevékenység és a kiváltott kár között. A távolság a tevékenység és annak hatása között azonban akár több ezer kilométer is lehet. A szennyezés káros hatásai esetenként csak hosszú idő elteltével érezhetők. A károk bizonyos fajtái csak akkor jelentkeznek, ha a szennyezés hosszabb ideig folytatódik. Végül, ugyanazon szennyezőanyag nem minden esetben vezet ugyanolyan következményre. Ezért a károsodásnak egyetlen konkrét okra való visszavezetése szinte lehetetlen. Ehhez járul a kár körülhatárolásának kérdése, hiszen a kár például a globális környezetben okozott kár is lehet, amikor az érintett környezeti elemnek még - jogi értelemben vett - tulajdonosa sincs.

A környezeti kárért fennálló nemzetközi felelősséget általános jelleggel kinyilvánították, de egyetlen nemzetközi dokumentum sem ad e kérdésben részletes megoldást. A leggyakrabban államközi szintről személyek közötti - tehát nemzetközi közjogról nemzetközi magánjogi - útra terelik a megoldást. A szennyező és a kárt elszenvedő egy ezzel a hatáskörrel rendelkező nemzeti joghatósághoz fordulhat. A szennyező fizet elv mind jobban az ilyen igények jogi alapjává válik. Amikor azonban a kártérítés ügyét nemzeti joghatóság elé viszik, az eddigi problémák - nevezetesen az okozatosság, a szennyező és a kár - mellé még három sajátos kérdés járul: a joghatóság, az alkalmazandó jog megválasztása és az ítéletek végrehajtása. A joghatóság kiválasztásánál az általános szabály az alperes (a szennyező) lakhelyét részesíti előnyben, a károsult azonban előnyösebb helyzetben lehet saját hazai joghatóságánál, hiszen ott a kár bizonyítékai szerezhetőek be könnyebben. Az eljárásokhoz való

hozzáférés egyenlősége és az azonos elbánás elvei minden esetben irányadóak. A választható jog kérdése, amely a kártérítés jogalapját meghatározza, természetesen az eljáró bíróság elhatározásától függ. Az elv az, hogy a tevékenység helye szerinti állam jogánál a felperes számára kevésbé kedvezőt alkalmazni semmi esetre sem lehet. A külföldi ítéletek végrehajtása szerződési kötelezettség hiányában nem garantált.

A bizonytalan jogi helyzetet nemzetközi szerződések révén lehet pontosítani. Az Európa Tanács tagállamai 1993 tavaszán fogadták el az egyezményt a Környezetre Veszélyes Tevékenységgel Okozott Károk Megtérítésére, amely a kártérítés kapcsán felmerülő számos probléma megoldását kívánja elősegíteni. Ez az egyezmény meghatározza a veszélyes tevékenység fogalmát, amely részben veszélyesnek minősülő anyagokhoz, illetve genetikailag módosított szervezetekhez kapcsolódik, részben pedig a hulladékkal kapcsolatos tevékenységeket foglalja magában. Az egyezmény a kár fogalmát is meghatározza, a következők szerint: élet elvesztése vagy személyes sérülés; a tulajdonban okozott kár és anyagi veszteség, a károkozó létesítményben és az üzemeltető adott telephelyen lévő tulajdonban keletkezett kárt kivéve; a fentiekben meghatározott károsodási körön kívül eső kár vagy veszteség a környezet károsodásával, feltéve, hogy az ebből eredő kártérítés, a jövedelemcsökkenésen kívül a megtett vagy sorra kerülő helyreállítás költségeivel jellemezhető; a megelőzési intézkedések költségei és az ezek által okozott veszteség vagy kár.

Az egyezmény az objektív felelősségen alapul, tehát a kár bekövetkezése, a szennyezés ténye és a kettő közötti okozati összefüggés megalapozza a kártérítési felelősséget, a kárt okozó felróhatósága nélkül is. Az objektív felelősség általános elvárásainak megfelelően a kimentés lehetőségeit is rendezni kell, mint amilyennek tekinti az egyezmény a háborús cselekményeket, harmadik személyek szándékos és elháríthatatlan magatartását stb. A kártérítés csökkentésének vagy kármegosztásnak van helye, ha a károsult saját hibája is közrejátszott az eredmény bekövetkezésében. Külön rendelkezések vonatkoznak a hulladéklerakókra. A kártérítés lehetőségének biztosítása érdekében felveti az egyezmény a pénzügyi biztosítékok megteremtésének szükségességét, amelyet azonban a nemzeti jogok keretében kell véglegesíteni. Ugyancsak a károsult helyzetének megkönnyítésére az egyezmény külön kitér a károkozó tevékenységgel kapcsolatos információhoz való hozzájutás jogilag kikényszeríthető lehetőségére.

A kártérítési igénnyel kapcsolatos jogérvényesítésre a környezetvédelmi szervezetek, egyesületek is jogosultak, mégpedig olyan módon, hogy követelésük a károsító tevékenység korlátozására, megtiltására, illetve megfelelő intézkedések megtételére korlátozódik értelemszerűen. Az egyezmény három lehetőséget ismer a joghatóság megállapítására: a kár bekövetkezésének helyét, a szennyező tevékenység helyét és az alperes székhelyét. Ugyancsak az eljárás alapvető fontosságú kérdései közé tartozik, hogy az egyezmény alapján született határozatok végrehajthatóságáról is rendelkezik a szerződő felek joghatósága alatt.

Az egyezményt még nem erősítették meg - és figyelemmel a fent említett rendkívül szigorú felelősségi szabályaira - erre aligha fog sor kerülni. Ugyanakkor az egyezmény alkalmas arra, hogy más egyezményekre, illetve a nemzeti jogokra hatással legyen. Jó példa erre a Bázeli Egyezmény megsértéséből, illetve általában a veszélyes hulladékok határokon túli mozgásából eredő károk megtérítése tárgyában készülő jegyzőkönyv 1993-ban megkezdett vitája, amelyben az Európa Tanács egyezménye számos ponton mintául szolgál - így az objektív felelősség kérdésében is.

6. A TÁRGYALÁSOK SZEREPLŐI, A KÜLÖNBÖZŐ ÉRDEKCSOPORTOK

A környezetvédelmi egyezmények kidolgozásában és továbbfejlesztésében résztvevő érdekcsoportok egy része nem különbözik a más jellegű - gazdasági, pénzügyi, fejlesztési - nemzetközi egyeztetési folyamatokban szereplő csoportoktól, jelentős részük azonban sajátosan e szakterületen tevékenykedik vagy éppen a konkrét környezeti probléma kapcsán jött létre.

A nagytárságú környezetvédelmi tárgyalások keretében a legegységesebb érdeklődések és érdekegyeztetések *a legfejlettebb országok csoportja* (az OECD vagy az ENSZ terminológia szerinti nyugati csoport) és *a fejlődők* több mint 130 országot tömörítő csoportja között folytak.

A környezeti kérdések vonatkozásában az első csoport az, amelynek tagjai - a fejlődés „nem szándékolt” melléktermékeként - a leginkább felelősek a határokon túllépő és a környezetben felhalmozódó szennyeződésekért. Egyúttal ez az a kör, amelyik rendelkezik a hatékonyabb „környezetbarát” technológiákkal és a kialakult problémák megoldásához szükséges anyagi eszközökkel is.

A fejlett országok az elmúlt mintegy két évtizedben eljutottak annak felismerésére, hogy e környezeti folyamatokat átfogóan kezelni - megelőzni vagy káros hatásaitat mérsékelni - kell, de azok jelenleg már megoldhatatlanok ezen országok akár egyoldalú intézkedéseivel. Ezáltal a fejlődők minden eddiginél hatásosabb eszközökhöz jutottak: a fejlett országok - bizonyos mértékben, legalábbis környezeti értelemben - kiszolgáltatottak lettek, és közvetlen érdekükévé vált a fejlődők támogatása. E támogatás alapvető célja az - vagy még inkább az lenne -, hogy a fejlődő országok további fejlődésük folyamán már ne kövessék az anyag- és energiaigényes, jelentős természeti erőforrás-felhasználással és terheléssel, környezetkárosítással járó gazdaságfejlesztési utakat.

A fejlett országok csoportjában az utóbbi időben említésremélően tevékeny szerepet játszik az Európai Közösség: ennek keretében tagállamai előzetesen egyeztetik álláspontjaikat, s a Közösség - mint önálló nemzetközi jogi személy - arra is igényt tart, hogy egy-egy egyezménynek részese legyen azon kívül, hogy ahhoz néhány vagy az összes tagállama külön is csatlakozik.

A volt szocialista országok csoportja - az ENSZ-ben formálisan a Keleti-Európai csoport - napjainkra nagyon sajátos helyzetbe került a környezetvédelmi egyezmények tekintetében.

Az elmúlt évek változásai nyomán ezen országok - vagy legalábbis többségük - „átalakuló” gazdaságú ország lett, amely több vonatkozásban köztes, átmeneti helyzetet jelent. A csoport „határai” azonban nem egyértelműen tisztázottak (például a közép-ázsiai országok tekintetében). A nemzetközi egyezmények szempontjából fontos tény, hogy ezek az országok jelentékeny mértékben hozzájárultak a nagytárságú környezeti problémák kialakulásához. Így például a szennyező anyagoknak az egy főre számított légköri

kibocsátásai esetükben számottevően meghaladják a világtátlagot (azaz a fejlődő országokét). Ugyanakkor erőforrásaik rendkívül szűkösek a környezetterhelés elvárt csökkentésére, a fejlődő országok viszont - érthető okokból - vetélytársat látnak ezekben az országokban a nyugati világtól remélt eszközök, környezetvédelmi segélyek elnyerésében.

A konkrét környezetvédelmi problémákkal kapcsolatban létrejött érdekcsoportok között mindenekelőtt néhány sajátos országközösséget, ipari-gazdasági lobbist képviselő szerveződést és nem-kormányzati környezetvédelmi szervezetet említhetünk.

A fejlődő, kis szigetállamok például - több mint harminc tagot számláló - szövetséget alakítottak (AOSIS), amely nagyon határozottan lépett fel az éghajlatváltozási egyezmény tárgyalásai során: a feltételezett tengerszint-emelkedés létükben fenyegeti az alacsony szigeteken elterülő országokat vagy országrészeket.

Elsősorban a trópusi fakitermelésben leginkább érdekelt országok képviselői akadályozták meg egy új, átfogó egyezmény kidolgozását a fenntartható erdőgazdálkodással kapcsolatban. A fosszilis tüzelőanyagok nemzetközi kereskedelmében érintett vagy az atomerőművi technológiák elterjesztésében érdekelt országok vagy lobbik egymásnak ellentmondó, de a saját csoportjukban többé vagy kevésbé egyeztetett álláspontot képviseltek az energiaágazattal kapcsolatos emissziókat tárgyaló nemzetközi megállapodásokkal kapcsolatban (éghajlatváltozási keretegyezmény, „Feladatok a XXI. századra”).

A legszínesebb csoportot a nem-kormányzati környezetvédelmi szervezetek jelentik, amelyek egyre nagyobb szerephez jutnak a nemzetközi tárgyalásokban és amelyek általában a legegységesebben képviselik a környezetvédelmi szempontoknak a fejlesztési elvárásokkal egyenrangú vagy akár azokat megelőző jelentőségét.

7. AZ EGYEZMÉNYEK VÉGREHAJTÁSA: SZERVEZETEK, TESTÜLETEK, PÉNZÜGYI ALAPOK

A nemzetközi környezetvédelmi egyezmények olyan jogi eszközök, amelyek kidolgozására, végrehajtására és a párhuzamosan fejlesztett megfigyelési, elemzési, kutatási, tájékoztatási programok szervezésére különféle nemzetközi szervezetek jöttek létre.

A környezetvédelem területén hosszú ideje működnek különböző nemzetközi szervezetek, amelyek szerepet vállaltak a megfelelő egyezmények előkészítésében és végrehajtásuk bizonyos feladatainak megoldásában. Jellemzően ilyen szervezetnek tekinthető egyebek mellett az ENSZ Környezeti Programja (UNEP) vagy például a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN), de számos más kormányközi vagy nem-kormányzati szervezetet is felsorolhatnánk. Több európai regionális környezetvédelmi együttműködésnek ad szervezeti keretet az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (UN-ECE).

Az egyes egyezmények kidolgozására általában külön kormányközi bizottságok alakulnak; az egyezmények hatálybalépését követően szerveződnek meg a Részesek Konferenciái, amelyek dönthetnek az adott egyezmény végrehajtása, esetleges továbbfejlesztése ügyében.

A környezeti problémák feltárásban, elemzésében azonban változatlanul a nemzetközi szakmai, tudományos együttműködési szervezeteké a legfontosabb szerep. Ugyancsak ezekről a testületektől várható el, hogy megfelelő szakmai információval lássák el az egyezményekért felelős kormányközi szervezeteket. Ilyen szervezeti keretet jelent például a Tudományos Uniók Nemzetközi Tanácsa (ICSU), vagy a kifejezetten az éghajlatváltozás problémáival, a tudományos eredmények szintézisével foglalkozó Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC).

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia ajánlásainak megfelelően alakult meg a Fenntartható Fejlődés Bizottság (CSD), amely tervei szerint az összes jelentősebb nemzetközi környezetvédelmi és gazdaságfejlesztési program és megállapodás összefüggéseivel, elvi koordinációjával fog foglalkozni - a „Feladatok a XXI. századra” című feladatterv végrehajtásának jegyében.

Az egyezmények végrehajtásának koordinálására, értékelésére és továbbfejlesztésére általában külön testületek létesülnek, amelyek vagy valamelyik ENSZ szakosított szervezet, program keretében, vagy pedig önállóan tevékenykednek és beszámolási kötelezettséggel csak az adott egyezmény elnökségének, állandó bizottságának, illetve a Részesek Konferenciájának tartoznak.

A legtöbb - konkrét kötelezettségeket előíró - környezetvédelmi egyezmény intézkedik vagy ajánlásokat tartalmaz olyan pénzügyi alapok létesítéséről, amelyek elősegíthetik a kevésbé fejlett országokat feladataik ellátásában. A Montreali Jegyzőkönyv esetében például külön alapot („Multilaterális Alap a Montreali Jegyzőkönyv Végrehajtására”) hoztak létre megszabva az érintett országok befizetési kötelezettségeit.

A két újabb - az éghajlatváltozási és a biodiverzitási - egyezmény erre nézve újszerű megoldást tartalmaz: nincs önálló pénzügyi intézményük, hanem annak feladatait a néhány évvel azelőtt megalakult Globális Környezeti Alapra bízták. Ennek az intézménynek a működtetésért az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) és Környezeti Programja (UNEP), valamint a Világbank együttesen felel.

Említésreméltó, hogy a globális környezeti kockázatok felismerésével párhuzamosan az is világossá vált, hogy az ezekkel foglalkozó nemzetközi egyeztetések értelmüket vesztenék, ha a fejlődő országok képviselői nem vennének részt azokban. Ennek következtében egyre gyakrabban hoznak létre kiegészítő pénzügyi alapokat, amelyekből kifejezetten a fejlődő országok - illetve néhány esetben az átalakuló gazdaságú országok - delegátusainak, szakértőinek a részvételét segítik elő.

8. AZ EGYEZMÉNYEK ÖSSZEFÜGGÉSEI ÉS KÖZÖS VONÁSAI

Az egyes egyezmények által tárgyalt, a környezetben végbemenő folyamatok és azok hatásai között számos összefüggés van, amelyekre legalábbis részben tekintettel vannak az újabb keletű egyezmények különböző rendelkezései.

- *A környezeti folyamatok kapcsolatai.* Ami az egyezmények konkrét tartalmi kapcsolatait illeti, mindenekelőtt az egyes egyezményekben érintett környezeti problémakörök, *környezeti elemek és folyamatok kapcsolatait* kell említeni. Az éghajlatváltozási keretegyezmény külön említi például azokat az üvegházhatású gázokat, amelyek felhasználásának korlátozásáról már a Montreali Jegyzőkönyv intézkedik: a halogénezett szénhidrogének ugyanis nemcsak az ózonréteg károsításában vesznek részt, hanem rendkívül hatékony üvegházhatású gázok is. A biológiai sokféleség védelméről szóló egyezmény a tengeri ökológiai rendszerek biológiai forrásaival kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a kijelölt feladatok végrehajtásának összhangban kell lenniük a korábban elfogadott tengerjogi egyezmény előírásaival. A fentiekben túlmenően számos más példa hozható fel az ilyen összefüggésekre.

- *Az okok közötti összefüggések.* Sajátos tartalmi kapcsolat lehet az egyezmények által tárgyalt *környezeti károk, kockázatok okai, forrásai* között is. Jellemző példaként említhető a kén-dioxid és a szén-dioxid légköri kibocsátásával is foglalkozó két egyezmény tekintettel arra, hogy e két gáz kibocsátásának egyik legfontosabb forrása egyaránt a fosszilis energiahordozók felhasználása. Ilyen esetben a szükséges környezetvédelmi intézkedések is számottevő mértékben átfedhetik egymást - jelentősen növelve azok hatékonyságát. További példaként az erdők és a megfelelő erdőgazdálkodás szerepét említjük, amely fontos a biológiai sokféleség egyezményének és az éghajlatváltozással foglalkozó egyezmény célkitűzései és rendelkezései szerint is - tekintettel az erdei ökológiai rendszerek jelentőségére és az erdőknek a szén megkötésében játszott szerepére.

- *Jogi, intézményi megoldások.* Az egyezményekben sok a jogi vagy intézményi megoldásokra vonatkozó hasonlóság, ami egyrészt a hasonló jellegű problémamegoldás szükségessége, másrészt a „precedensek” miatt alakult ki. A nemzetközi egyezmények ügyrendi jellegű vitarendezési, hatálybalépési, a módosításokra vonatkozó és más formai elemeit leszámítva, itt olyan tevékenységi vagy szervezeti elemekről van szó mint az egyezményhez csatlakozó országok részvétele a további egyeztetésekben, a végrehajtással kapcsolatos eredmények elemzésében, az újabb megfigyelési és kutatási információk figyelembevételében - az egyezmény esetleges módosítása, továbbfejlesztése érdekében. Kiemelt hangsúlyt kapnak általában az egyezmény célkitűzéseinek megvalósítását szolgáló pénzügyi intézmények kialakítása, a megfelelő technológiák fejlesztése és átadása. Formailag e két területen jut a leginkább kifejezésre a környezet és a fejlődés kapcsolata az egyezményekben - mind nemzeti, mind pedig nemzetközi szinten. Az utóbbit illetően a fejlődő országok éppen a fejlettektől elvárt pénzügyi és a technológiai eszközökhöz való hozzáféréstől teszik függővé részvételüket a nagytérségű környezetvédelmi kockázatok mérsékléséhez szükséges nemzetközi erőfeszítésekben.

„4.7. bekezdés

Annak mértéke, hogy a fejlődő országot képviselő Felek mennyire lesznek képesek hatékonyan teljesíteni a jelen Egyezményből fakadó kötelezettségeiket, a fejlett országot képviselő Felek ezen Egyezmény szerinti kötelezettségeinek hatékony teljesítésétől függ, ami a pénzforrásokra és a technológia-átadásra vonatkozik ...” (Éghajlatváltozási Keretegyezmény; Faragó, Pálvölgyi, 1992)

- *A végrehajtás garanciái.* Az egyik legkényesebb kérdést az egyezmények végrehajtásának garanciái jelentik. A környezetvédelmi egyezményekben gyakorlatilag nincsenek konkrét nemzetközi szankciók még azokban az esetekben sem, amikor közvetlen környezeti károkozásról van szó. Ebből a szempontból még bonyolultabb a helyzet az olyan globális környezeti kockázatokhoz való hozzájárulás esetében, mint az ózonréteget károsító anyagok vagy az üvegházhatású gázok kibocsátása. A szennyező vagy a károkozó fizet elvének betartására általában csak közvetett rendelkezések ösztönöznek.

- *Szuverenitás és a károkozásért viselt felelősség.* A környezet védelmével kapcsolatban számos alapelv kristályosodott ki, amelyek közül többet vagy kevesebbet - különböző formában - tartalmaznak az egyezmények. Az egyik legáltalánosabban hangoztatott rendelkezés a saját fennhatóság alatt található természeti erőforrások felhasználására vonatkozó *szuverenitás* elismerése. A határokon áttérjedő hatásokkal vagy a globális környezeti kockázatokkal kapcsolatos kutatások fejlődésével és az ezekre fordított növekvő figyelemmel arányban egyre nagyobb hangsúlyt kap annak tiltása, hogy *más országok fennhatósága alá eső területeknek* vagy az országok fennhatóságán kívül eső területeknek az országok tevékenységeikkel kárt okozzanak. Ha erre mégis sor kerülne, akkor - most már nemzetközi léptékekben - vetik fel az újabb egyezmények „a szennyező fizet” elv alkalmazását, amelyre vonatkozóan néhány konkrét példát idézünk:

„16. elv

A nemzeti hatóságoknak törekedniük kell a környezeti költségek nemzetközi megosztásának és a gazdasági eszközök felhasználásának elősegítésére számításba véve azt a megközelítést, hogy elvben a szennyezőnek kell viselnie a szennyezés költségét ...” (Riói Nyilatkozat; Bulla, Faragó, Nathon, 1992, 61.o.)

„A ‘szennyezőnek kell fizetnie’ elv, amelynek értelmében a szennyezést létrehozó Félnek kell viselnie a szennyezés megelőzésével, szabályozásával és csökkentésével kapcsolatos intézkedések miatt fellépő költségeket;” (Helsinki egyezmény a határokon túlterjedő vízfolyásokról; Mihályfi, 1991; 54. o.)

„A Feleknek ... közös de megkülönböztetett felelőségeiknek, ... megfelelően óvniuk kell az éghajlati rendszert. Következésképpen a fejlett országot képviselő Feleknek kell vezető szerepet játszaniuk az éghajlatváltozás és annak káros hatásainak leküzdésében.” (Éghajlatváltozási Keretegyezmény; Faragó, Pálvölgyi, 1992; 58. o.)

- *Fenntartható hasznosítás.* A természeti rendszerek, biológiai erőforrások esetében a megőrzés alapját az jelenti, hogy tekintettel kell lenni az adott rendszer megújulásának

feltételeire. Ennek figyelembevételével fogalmazzák meg - az egyes egyezményekben más és más módon, de hasonló értelemben - a „fenntartható használat” elvét:

„61. cikk: Az élő források megőrzése

...

(2) A parti állam, a számára elérhető legjobb tudományos bizonyítékok figyelembevételével, megfelelő megóvási és kezelési intézkedésekkel biztosítja, hogy az élő források fennmaradását a kizárólagos gazdasági övezetben ne veszélyeztesse a túlzott kiaknázás.”

(Az ENSZ Tengerjogi egyezménye; Nagy et al., 1991; 149. o.)

„2. cikk

Fenntartható használat a biológiai sokféleség komponenseinek olyan módon és ütemben történő használatát jelenti, mely nem vezet a biológiai sokféleség hosszú távú csökkenéséhez, ezzel fenntartva a benne lévő lehetőséget a jelen és jövő generációk igényeinek és törekvéseinek kielégítésére.”

(Egyezmény a biológiai sokféleségről; Nechay, Faragó, 1992; 31.o.)

• *Elővigyázatosság, a környezeti károk megelőzése.* Egyre gyakrabban találkozhatunk a *megelőzés elvével* is, amely szerint a környezeti kockázatok kialakulását lehetőleg eleve el kell kerülni - korlátozva az arra vezető tevékenységeket. Az elővigyázatosság elve a riói Környezet és Fejlődés Konferencián, illetve az ott aláírásra megnyitott két újabb környezetvédelmi egyezményben nyert teljes körű elismerést: eszerint az adott kockázatok következményeivel kapcsolatos tudományos bizonytalanság nem adhat alapot a szükségesnek ítélt beavatkozások elodázására. A hasonlóságokat az „*elővigyázatosság elvének*” felvetésére az alábbi példák szemléltetik:

„Az ‘elővigyázatossági elv’, amelynek értelmében nem szabad halogatni a tennivalókat a veszélyes anyagok kibocsátásával esetlegesen előidézett, határokon túlterjedő kihatás elhárításával kapcsolatosan azon az alapon, hogy a tudományos kutatás még nem bizonyította be teljesen az adott anyagok és a határon túlterjedő kihatás közötti esetleges kapcsolatot” (Helsinki egyezmény a határokon túlterjedő vízfolyásokról; Mihályfi, 1991; 54. o.)

„A Felek tegyenek elővigyázatossági intézkedéseket az éghajlatváltozás okainak megelőzésére ... Ahol súlyos vagy visszafordíthatatlan károk veszélye fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható fel indokként ezen intézkedések elhalasztására ...” (Éghajlatváltozási Keretegyezmény; Faragó, Pálvölgyi, 1992; 58. o.)

• *Nemzeti feladatok és nemzetközi együttműködés.* Az egyezmények ugyancsak általános közös eleme annak kimondása, hogy elsősorban az egyes országok kormányainak a kötelessége az adott környezetvédelmi feladatok ellátása a megfelelő nemzeti programok, intézkedési tervek kialakításával és végrehajtásával. Ez másszóval azt jelenti, hogy a nemzetközi együttműködésből várt - pénzügyi, technológiai vagy más jellegű - segítség csak másodlagos lehet a helyi környezetvédelmi és az azokkal összefüggő fejlesztési feladatok megoldásában. Ez utóbbira vonatkozóan az egyezmények általában rendelkezéseket tartalmaznak - különösen a fejlődő országok számára - különféle segítségnyújtási eljárások kialakítására, s esetenként az ezeket lebonyolító pénzügyi intézmény létrehozására is.

• *Közös és megkülönböztetett felelősség.* Az olyan globális környezeti problémák kialakulásáért, mint az ózonréteg csökkenése vagy az üvegházhatás erősödése elsősorban - de nem kizárólagosan - az iparosodott országoké a felelősség. E megkülönböztetett felelősség elve általánosan elfogadottá vált, s ebből fakadóan a fejlett országok többféle módon segítik az adott környezeti problémák megoldását, a fejlődő országok ezzel kapcsolatos terheinek mérséklését. Az egyik legismertebb megoldást a Montreali Jegyzőkönyv tartalmazza - olyan pénzügyi alap bevezetésével, amelyből a fejlődő országok kaphatnak támogatást. E megközelítés nyilvánvalóan összefügg „a szennyező fizet elvével”. Két példát mutatunk be ennek az elvnek a megfogalmazására:

„7. Elv

... Tekintettel arra, hogy a világméretű környezetpusztulásban eltérő mértékben vettek és vesznek részt, az Államok közös, de megkülönböztetett felelőséget viselnek. A fejlett országok elismerik azt a felelőséget, amit a fenntartható fejlődés elérésére irányuló nemzetközi törekvésben viselnek, tekintettel azokra a hatásokra, amelyeket társadalmuk a globális környezetre gyakorolnak és azokra a technológiákra és pénzügyi forrásokra, amelyekkel rendelkeznek.”

(Riói Nyilatkozat a környezetről és a fejlődésről. Bulla, Faragó, Nathon, 1992, 60. o.)

„3. cikk

... A Feleknek ... az igazságosság alapján, közös, de megkülönböztetett felelőségeiknek, valamint saját lehetőségeiknek megfelelően óvniuk kell az éghajlati rendszert. Következésképpen a fejlett országot képviselő Feleknek kell vezető szerepet játszaniuk az éghajlatváltozás és káros hatásainak leküzdésében.”

(ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény. Faragó, Pálvölgyi, 1992, 58.o.)

• *A környezetileg hatékony technológiák jelentősége.* A segítségnyújtás egyik alapvető módját jelenti a környezetileg hatékony technológiák átadása, amely ugyancsak számos egyezményben megtalálható. A legegyszerűbb esetekben csak az ilyen technológiákhoz való hozzáférés biztosításának kimondásával kerülnek el e meglehetősen kényes problémakör megoldásának tényleges elemzését.

• *Megfigyelés, kutatás, információcsere, tájékoztatás.* Az egyezmények további visszatérő, hasonló elemei az adott természeti jelenség, környezeti folyamat jobb megismeréséhez szükséges megfigyelő rendszerek fejlesztésére és az elemzések, kutatások erősítésére, a megfigyelésekből és kutatásokból származó információhoz való hozzájutás elősegítésére vonatkoznak. Sokszor találkozhatunk az oktatási-képzési programok fejlesztését, a környezettudatosság javítását, az adott környezeti probléma megoldásába a lakosság, a környezetvédelmi szervezetek bevonásának szükségességét hangsúlyozó rendelkezéssel is. E kérdésekkel részletesen foglalkozik többek között a az ózonréteg védelméről vagy a biológiai sokféleség védelméről szóló egyezmény.

9. AZ EGYEZMÉNYEK JÖVŐJE

Nincs okunk feltételezni, hogy a jövőben a környezetvédelem jelentősége csökkeni fog. Ellenkezőleg, a természeti erőforrások iránti igények növekedése és a nagytérségű környezeti kockázatok jobb felismerése miatt a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés további fejlődése várható.

A már elfogadott egyezményekhez új jegyzőkönyvek, kiegészítések, módosítások készülhetnek, amelyek szigorúbb előírásokat tartalmaznak. E folyamatot jól példázza az ózonréteg védelme érdekében elfogadott Bécsi Egyezmény és a Montreali Jegyzőkönyv, mely utóbbinak már a második kiegészítését fogadták el nemrégiben - előrehozva az ózonréteget károsító legfontosabb anyagok betiltásának határidejét.

1994 júniusában nyitották meg aláírásra a nagy távolságra jutó, országhatárokon átterjedő levegőszennyezés mérséklésére megkötött 1979. évi Genfi Egyezmény újabb, a kén-dioxid kibocsátások további csökkentésére vonatkozó jegyzőkönyvet. Előkészítő tárgyalások kezdődtek a nitrogén-oxid kibocsátások újabb korlátozását előíró jegyzőkönyv kidolgozására is.

Várható, hogy az ENSZ 1992-ben megtartott Környezet és Fejlődés Konferenciáján aláírásra megnyitott - a földi éghajlat és a biológiai sokféleség védelméről szóló - két keretegyezménnyel kapcsolatban belátható időn belül tárgyalások kezdődnek a konkrétabb előírásokat tartalmazó kiegészítésekről.

Új egyezmények kidolgozása is folyamatban van. Mindenekelőtt az ugyancsak az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciáján elhatározott, az elsivatagosodás és az aszályok elleni küzdelemmel foglalkozó egyezményt kell megemlítenünk, amelynek előkészületeit 1994 közepére kell befejezni. A tartamos erdőgazdálkodás elveinek és gyakorlatának általános bevezetése érdekében kezdődtek meg az említett világkonferencia előtt egy nemzetközi „erdőegyezmény” kidolgozásának előkészületei. Az eredeti elképzelések szerint ez az egyezmény messze túlhaladta volna a trópusi fakereskedelmi egyezmény környezetvédelmi előírásait, de végül - a leginkább érintett országok érdekellentétei miatt - abbamaradt az egyezmény kidolgozása és Rio de Janeiróban „csak” az alapelveket tartalmazó nyilatkozatot fogadták el a delegációk. Az utóbbi időben több nemzetközi szervezet és környezetvédelmi mozgalom újra felvetette, hogy szükség van egy ilyen egyezményre.

A nemzetközi jogi kötelezettségeket tartalmazó egyezmények mellett nagy jelentőséget kell tulajdonítani a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés egyes területeire vonatkozó ajánlásoknak is. Az egyik legtipikusabb példaként a Vegyi anyagok Nemzetközi Kereskedelmének Etikai Kódexét említhetjük. A Kódex előzményének az 1987-ben elfogadott Londoni Irányelvek tekinthetők, amelyek a mérgező vegyi anyagok nemzetközi forgalmában ajánlott eljárási renddel foglalkoznak. A sokkal konkrétabb megfogalmazásokat - és környezetvédelmi szempontokat is - tartalmazó Kódex kidolgozása 1992 óta folyik az ENSZ Környezeti Programjának szervezésében és a tervek szerint 1996-ra fog elkészülni.

A kifejezetten környezetvédelmi tárgyú nemzetközi megállapodásokon kívül, a környezetvédelmi feladatok megtalálhatók a más területen kialakuló nemzetközi együttműködési programokban is. Az ENSZ szakosított szervezetei szinte kivétel nélkül és más nemzetközi szervezetek is megújították korábbi programjaikat a riói konferencia ajánlásai, a „Feladatok a XXI. századra” megfelelő javaslatainak figyelembevételével.

Az átfogó környezetvédelmi megközelítés, a fenntartható fejlődés célkitűzései áthatják az Európai Közösség szakosított munkatervét és ugyanezek az elképzelések megjelentek a páneurópai együttműködés keretében is - amelyeket a térség környezetvédelmi minisztereinek 1993-ban tartott luzerni konferenciáján fogadtak el.

Végül egyre több országban alakítják ki a megfelelő hosszú távú környezeti és fejlesztési stratégiákat, amelyekben messzemenően tekintettel vannak e feladatok nemzetközi összefüggéseire és a kapcsolódó nemzetközi környezetvédelmi egyezmények rendelkezéseire is.

10. KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetközi környezetvédelmi egyezmények, nyilatkozatok és programok új együttműködési normákat jelentenek végső soron a földi környezetért viselt közös felelősség vállalása érdekében. E normák kialakulása elkerülhetetlenné vált azután, hogy nyilvánvaló lett: az emberi tevékenységekből eredő környezeti hatások minden határt átlépnek és visszafordíthatatlan változásokat idézhetnek elő akár földi méreteken is. Ennek megfelelően már egyetlen ország sem térhet ki a környezeti feltételeit érintő külső hatásokkal való törődés elől.

A környezeti kockázatok kialakulása közös érdekeltséget teremtett, annak megértését eredményezte, hogy az egymástól távoli térségekben élő emberi közösségek is - akaratlanul bár de - kölcsönösen függő helyzetbe kerültek.

Ugyanakkor újfajta feszültségforrások keletkeztek: ezúttal a kialakult globális környezeti veszélyekért elsősorban felelős fejlettebb és a feltételezhető káros következmények által leginkább érintett fejlődő országok között. Másszóval, Észak és Dél gazdasági, fejlődésbeli, technológiai feszültségei mellett, egyre jelentősebb mértékűvé válik a környezeti problémák miatti szembenállás. Ez utóbbi tekintetében azonban a fejlődő országok alapvetően új helyzetben vannak. Közreműködésük nélkül megoldhatatlanok az említett problémák, hiszen ha a fejlettekéhez hasonló fejlődési pályára lépnek, akkor valóban katasztrofális ütemű lesz a földi erőforrások kihasználása és a környezet szennyezése.

A fentiek miatt a környezetvédelem már nem egyszerűen a természeti vagy az épített környezet védelmét jelenti, hanem a társadalmi-gazdasági fejlődés elválaszthatatlan párja. Általánosan elfogadottá vált a fenntartható fejlődés fogalma, amely szerint egyrészt nem lehetséges a társadalmak életminőségének javítása a természeti környezet megőrzése nélkül, másrészt pedig a gazdasági fejlődéstől várt források, tudományos és műszaki eredmények, új anyag- és energiatakarékos technológiák nélkül nem léphetünk előre a környezetvédelem területén sem.

Hazánk „átalakuló gazdaságú országgént” sajátos szereplője e nemzetközi folyamatoknak. A fejlődő országok döntő többségénél - egy lakosra vetítve - nagyobb mértékben járult hozzá az elmúlt 100-150 évben a nagytérségű környezeti problémák kialakulásához. Ezzel szemben gazdasági hatékonysága messze elmarad az iparosodott országokétól és eszközei meglehetősen korlátozottak az alapvető környezetvédelmi feladatok megoldásához is.

Ezek figyelembevételével kell bekapcsolódni a nemzetközi tárgyalásokba és érvényesíteni a sajátos helyzetből adódó érdekeket. Ennél is alapvetőbb feladat a gazdasági átalakulás elősegítése a fenntartható fejlődés szempontjainak figyelembevételével - egyúttal elkerülve a mások által már kipróbált tévutakat. Ez azt jelenti, hogy a tágan értelmezett környezetvédelmi követelményeket érvényesíteni kell a jelenlegi gazdasági átalakulás során. A nemzetközi környezet és természetvédelmi egyezmények pedig e követelményrendszer

fontos elemeit jelentik, amelyek egyúttal meghatározó jelentőségűek a nemzetközi együttműködési kapcsolatok fejlesztésében is.

Az egyezmények eredményes végrehajtásához nélkülözhetetlen a sokoldalú, folyamatos tájékoztatás az adott környezetvédelmi problémákról, a változó természeti folyamatok és a gazdasági tevékenységek környezeti és az emberi egészségre gyakorolt hatásairól, valamint magukról az egyezmények célkitűzéseiről és előírásairól.

A FONTOSABB DOKUMENTUMOK ÉS HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

- Bándi Gy., Bruhács J., A. Kiss, R. R. Raimond, 1993: Nemzetközi környezetvédelmi jog. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Jogi Továbbképző Intézet, Budapest
- Brown, L. R., 1991: The State of the World. Norton, New York (megj. magyar nyelven: A Világ helyzete, Föld Napja Alapítvány, 1991)
- Brundtland, G. H. et al., 1987: Our common future. The World Commission on Environment and Development. Oxford University Press; United Nations General Assembly resolution A/42/427 (4 Aug 1987). (megj. magyar nyelven: Közös jövőnk, a Környezet és Fejlesztés Világbizottság jelentése. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988)
- Bulla M., Faragó T., Nathon I. (szerk.), 1992: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája: tények és adatok. Az ENSZ Konferencia Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest
- Dunay P., Kardos G., Kende T., Nagy Boldizsár, 1991: Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Tankönyvkiadó
- Faragó T., Gyulai I. (szerk.), 1994: Környezet és társadalom közös jövője. Fenntartható Fejlődés Bizottság, Budapest
- Faragó T., Pálvölgyi T. (szerk.), 1992: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Keretegyezménye az Éghajlatváltozásról. Az ENSZ Konferencia Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest
- Hunter, D., J. Sommer, S. Vaughan, 1994: Concepts and Principles of International Environmental Law: An Introduction. Environment and Trade, UNEP
- KTM, 1992: Nemzeti beszámoló az Egyesült Nemzetek 1992. évi Környezet és Fejlődés Világkonferenciájára. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Budapest, 1992 (megj. angol nyelven is: Hungary's National Report to United Nations Conference on Environment and Development.)
- Lakosné H. A. (szerk.), 1989: Magyar részvételű nemzetközi egyezmények: természetvédelem. Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium, Budapest
- Lakosné H. A. (szerk.), 1989: Magyar részvételű nemzetközi egyezmények: környezetvédelem. Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium, Budapest

- Mihályfi Árpádné (szerk.), 1991: Magyar részvételű nemzetközi egyezmények: környezetvédelem, műemlékvédelem. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Budapest
- Mihályfi Árpádné (szerk.), 1991: Felsőszintű deklarációk a környezetvédelem és természetvédelmi köréből. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Budapest
- Molitor, M. R. (ed.), 1991: International Environmental Law, Primary Materials. Kluwer, Deventer-Boston
- Nechay G., Faragó T. (szerk.), 1992: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Egyezménye a Biológiai Sokféleségről. Az ENSZ Konferencia Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest
- Scovazzi T., T. Treves (eds.), 1992: World Treaties for the Protection of the Environment. Istituto per l'Ambiente, Milano
- UN, 1972: Declaration of the United Nations Conference on Human Environment. Stockholm, 16 June 1972
- UN, 1989: Resolution on the „United Nations Conference on Environment and Development”, 44/228 (22 December 1989), United Nations General Assembly
- UNCED, 1992: Agenda 21. United Nations Conference on Environment and Development (megj. magyar nyelven: Feladatok a XXI. századra, az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai. szerk.: Bulla M., Foltányi Zs., Moser J., Varga É., Varga J., Budapest, 1993)
- UNEP, 1991: Register of international treaties and other agreements in the field of the environment. UNEP, Nairobi (UNEP/GC.16)
- Watts, A., 1992: International Law and the Antarctic Treaty System. Grotius Publ. Ltd., Cambridge
- Weiss, E. B. (ed.), 1992: Environmental change and international law. United Nations University Press

A NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK JEGYZÉKE

A környezet összetevőinek vagy sajátosságainak védelmével foglalkozó egyezmények

Levegőkörnyezet

Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon áterjedő levegőszennyezésről		
elfogadás	Genf.....	1979
hatálybalépés.....		1983
Jegyzőkönyv a levegőszennyező anyagok nagy távolságra való eljutásának megfigyelésére és értékelésére kidolgozott európai együtt- működési program hosszútávú finanszírozásáról		
	Genf.....	1984
hatálybalépés.....		1988
Jegyzőkönyv a kénkibocsátások vagy azok országhatárokon való átáramlásának legalább 30 %-kal történő csökkentéséről (SO ₂ :30%-1980/1993)		
	Helsinki	1985
hatálybalépés.....		1987
Jegyzőkönyv a nitrogén-oxidok kibocsátásának vagy azok ország- határokon való átáramlásának szabályozásáról (NO _x :0%-1987/1994)		
	Szófia	1988
hatálybalépés.....		1991
Jegyzőkönyv az illékony szerves vegyületek kibocsátásának és azok országhatárokon való átáramlásának korlátozásáról (VOC:0%-1988/1999)		
	Genf.....	1991
hatálybalépés.....		19__
Egyezmény az ózonréteg védelméről		
elfogadás	Bécs.....	1985
hatálybalépés.....		1988
Jegyzőkönyv az ózonréteget lebontó anyagokról (xx:80%-1986/1993,50%-/1998)		
	Montreal	1987
hatálybalépés.....		1989
Módosítás (xx:50%-1986/1995,100%-/2000)		
	London	1990
hatálybalépés.....		1991
Módosítás (xx:100%-1986/1994,1996)		
	Koppenhága	1992
hatálybalépés.....		1993
ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény		
elfogadás (xx:0%-1990/2000)	New York.....	1992
hatálybalépés.....		1994

Vízi környezet

Egyezmény a tengerek olajszennyezésének megelőzésére		
elfogadás	London	1954
hatálybalépés.....	1958
Egyezmény a nyílt tengerekről		
elfogadás	Genf.....	1958
hatálybalépés.....	1962
Egyezmény a nyílt tengereken folytatott halászatról és a tengeri élővilág megőrzéséről		
elfogadás	Genf.....	1958
hatálybalépés.....	1966
Egyezmény a hulladékok és más anyagok lerakásából eredő tengeri szennyeződések megelőzéséről		
elfogadás	London	1972
hatálybalépés.....	1975
Nemzetközi egyezmény a hajókról származó szennyezések megelőzéséről		
elfogadás	London	1973
Jegyzőkönyv	London	1978
hatálybalépés.....	1983
ENSZ egyezmény a tengerjogról		
elfogadás	Montego Bay	1982
hatálybalépés.....	19__
Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról		
elfogadás	Helsinki	1992
hatálybalépés.....	19__

Kontinentális talapzat

Egyezmény a kontinentális talapzatról		
elfogadás	Genf.....	1958
hatálybalépés.....	1964

Antarktis

Antarktis Szerződés		
elfogadás	Washington	1959
hatálybalépés.....	1961
Jegyzőkönyv a környezetvédelemről		
hatálybalépés.....	Madrid.....	1991
hatálybalépés.....	19__
Egyezmény az antarktiszi fókák védelméről		
elfogadás	London	1972
hatálybalépés.....	1978

Egyezmény az antarktiszi tengeri élővilág védelméről	
elfogadás	Canberra..... 1980
hatálybalépés..... 1982

Egyezmény az antarktiszi ásványkincsekkel kapcsolatos tevékenységekről	
elfogadás	Wellington..... 1988
hatálybalépés..... 19__

Világűr

Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket (Világűr Szerződés)	
elfogadás	London..... 1967
hatálybalépés..... 1967

Megállapodás az államok által a Holdon és más égitesteken folytatott tevékenység szabályozásáról (Hold Szerződés)	
elfogadás	New York..... 1979
hatálybalépés..... 1984

A természeti környezet védelmével foglalkozó egyezmények

Egyezmény az Európai és Földközi-tengeri Növényvédelmi Szervezet létrehozásáról	
elfogadás	Párizs..... 1951
hatálybalépés..... 1951

Nemzetközi növényvédelmi egyezmény	
elfogadás	Róma..... 1951
hatálybalépés..... 1952

Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen mint a vízimadarak élőhelyéről	
elfogadás	Ramsar..... 1971
hatálybalépés..... 1975

Jegyzőkönyv	Párizs..... 1982
hatálybalépés..... 1986

Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről	
elfogadás	Párizs..... 1972
hatálybalépés..... 1975

Egyezmény a vándorló vadon élő állatfajok védelméről	
elfogadás	Bonn..... 1979
hatálybalépés..... 1983

Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről	
elfogadás	Bern..... 1979
hatálybalépés..... 1982

Egyezmény a biológiai sokféleségről	
elfogadás	Rio de Janeiro 1992
hatálybalépés..... 1993

*Egyezmények a környezet állapotát
befolyásoló tevékenységekről*

Légtéri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérleteket tiltó szerződés	
elfogadás	Moszkva..... 1963
hatálybalépés..... 1963

Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről	
elfogadás	Washington 1973
hatálybalépés..... 1975

Egyezmény a katonai eszközök környezetmódosító alkalmazásának betiltásáról	
elfogadás	Genf..... 1977
hatálybalépés..... 1978

Nemzetközi megállapodás a trópusi faanyagokról	
elfogadás	Genf..... 1983
hatálybalépés..... 1985

Egyezmény a nukleáris balesetekre vonatkozó korai tájékoztatásról	
elfogadás	Bécs..... 1986
hatálybalépés..... 1986

Segélynyújtási egyezmény a nukleáris balesetek vagy a radiológiai vészhelyzet esetére	
elfogadás	Bécs..... 1986
hatálybalépés..... 1987

Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről	
elfogadás	Bázel 1989
hatálybalépés..... 1992

Egyezmény az országhatárokon áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról	
elfogadás	Espoo..... 1991
hatálybalépés..... 19__

Egyezmény az ipari balesetek országhatárokon túli hatásairól	
elfogadás	Helsinki 1992
hatálybalépés..... 19__

AZ EGYEZMÉNYEKHEZ ÉS KIEGÉSZÍTÉSEIKHEZ VALÓ
MAGYAR CSATLAKOZÁS MEGERŐSÍTÉSÉNEK IDŐPONTJAI

*A környezet összetevőinek vagy sajátosságainak
védelmével foglalkozó egyezmények*

Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon áterjedő levegőszennyezésről	Genf.....	1980
Jegyzőkönyv (EMEP)	Genf.....	1985
Jegyzőkönyv (SO ₂)	Helsinki	1986
Jegyzőkönyv (NO _x)	Szófia	1991
Jegyzőkönyv (VOC)	Genf.....	19__
Egyezmény az ózonréteg védelméről	Bécs.....	1988
Jegyzőkönyv	Montreal	1989
Módosítás.....	London	1992
Módosítás.....	Koppenhága	1994
ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény	New York.....	1994
Egyezmény a nyílt tengerekről	Genf.....	1962
Egyezmény a hulladékok és más anyagok lerakásából eredő tengeri szennyeződések megelőzéséről	London	1976
Egyezmény a hajókról származó szennyezések megelőzéséről	London	1983
Jegyzőkönyv	London	1985
ENSZ egyezmény a tengerjogról	Montego Bay.....	1985
Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról.....	Helsinki	19__
Antarktisz Egyezmény	Washington	1984
Jegyzőkönyv a környezetvédelemről	Madrid.....	19__
Világűr Szerződés.....	London	1967
Hold Szerződés.....	New York.....	19__

*A természeti környezet
védelmével foglalkozó egyezmények*

Egyezmény az Európai és Földközi-tengeri Növényvédelmi Szervezet létrehozásáról.....	Párizs.....	1951
Nemzetközi növényvédelmi egyezmény	Róma	1951
Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen mint a vízimadarak élőhelyéről	Ramsar	1979
Jegyzőkönyv	Párizs.....	1986
Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről	Párizs.....	1985
Egyezmény a vándorló vadon élő állatfajok védelméről	Bonn.....	1983
Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről	Bern.....	1990
Egyezmény a biológiai sokféleségről	Rio de Janeiro	1994

*Egyezmények a környezet állapotát
befolyásoló tevékenységekről*

Légköri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérleteket tiltó szerződés.....	Moszkva.....	1963
Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat és növényfajok nemzetközi kereskedelméről	Washington	1985
Egyezmény a katonai eszközök környezetmódosító alkalmazásának betiltásáról	Genf.....	1978
Egyezmény a nukleáris balesetekre vonatkozó korai tájékoztatásról.....	Bécs.....	1987
Segélynyújtási egyezmény a nukleáris balesetek vagy a radiológiai vészhelyzet esetére	Bécs.....	1987
Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről.....	Bázel	1990
Egyezmény az országhatárokon áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról.....	Espoo.....	19__
Egyezmény az ipari balesetek országhatárokon túli hatásairól.....	Helsinki	19__

AZ EGYZEMÉNYEK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEIK
HIVATALOS ANGOL NYELVŰ ELNEVEZÉSEI

*A környezet összetevőinek vagy sajátosságainak
védelmével foglalkozó egyezmények*

Levegőkörnyezet

Egyezmény a nagy távolságra jutó, országhatárokon áterjedő
levegőszennyezésről Genf..... 1979

- *Convention on Long-range Transboundary Air Pollution (LRTAP)*

Jegyzőkönyv a levegőszennyező anyagok nagy távolságra való eljutásá-
nak megfigyelésére és értékelésére kidolgozott európai együttműködési
program (EMEP) hosszú távú finanszírozásáról Genf..... 1984

- *Protocol on Long-Term Financing of Co-operative Programme for
Monitoring and Evaluation of the Long-Range Transmission of Air
Pollutants in Europe (EMEP)*

Jegyzőkönyv a kénkibocsátások vagy azok országhatárokon való átáramlá-
sának legalább 30 %-kal történő csökkentéséről Helsinki 1985

- *Protocol on the Reduction of Sulphur Emissions or their Transboundary
Fluxes by at least 30 per cent*

Jegyzőkönyv a nitrogén-oxidok kibocsátásának vagy azok ország-
határokon való átáramlásának szabályozásáról Szófia 1988

- *Protocol Concerning the Control of Emissions of Nitrogen Oxides or
their Transboundary Fluxes*

Jegyzőkönyv az illékony szerves vegyületek kibocsátásának és azok
országhatárokon való átáramlásának korlátozásáról Genf..... 1991

- *Protocol Concerning the Control of Emissions of Volatile Organic
Compounds or Their Transboundary Fluxes*

Egyezmény az ózonréteg védelméről Bécs..... 1985

- *Convention for the Protection of the Ozone Layer*

Jegyzőkönyv az ózonréteget lebontó
anyagokról..... Montréal..... 1987

- *Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*

Éghajlatváltozási Keretegyezmény..... New York..... 1992

- *United Nations Framework Convention on Climate Change (FCCC)*

Vízi környezet

- Egyezmény a tengerek olajszennyezésének megelőzésére London 1954
 • *Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil*
- Egyezmény a nyílt tengerekről Genf..... 1958
 • *Convention of the High Seas*
- Egyezmény a nyílt tengereken folytatott halászatról és a tengeri élővilág megőrzéséről..... Genf..... 1958
 • *Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas*
- Egyezmény a hulladékok és más anyagok lerakásából eredő tengeri szennyezések megelőzéséről London 1972
 • *Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (MARPOL)*
- Nemzetközi egyezmény a hajókról származó szennyezések megelőzéséről London 1973
 • *Convention on the Prevention of Pollution from Ships*
- ENSZ egyezmény a tengerjogról Montego Bay 1982
 • *UN Convention on the Law of the Sea (CLOS)*
- Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról..... Helsinki 1992
 • *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*

Kontinentális talapzat

- Egyezmény a kontinentális talapzatról Genf..... 1958
 • *Convention on the Continental Shelf*

Antarktis

- Antarktis Szerződés Washington 1959
 • *The Antarctic Treaty*
- Jegyzőkönyv a környezetvédelemről Madrid..... 1991
 • *Protocol on Environmental Protection*
- Egyezmény a fókák védelméről..... London 1972
 • *Convention for the Conservation of Antarctic Seals*
- Egyezmény a tengeri élővilág védelméről..... Canberra..... 1980
 • *Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*

- Egyezmény az ásványkincsekkel kapcsolatos
tevékenységekről Wellington..... 1988
• *Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities*

Világűr

- Világűr Szerződés..... London 1967
• *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration
and Use of Outer Space, Including the Moon and other Celestial Bodies*
- Hold Szerződés..... New York..... 1979
• *The Moon Treaty*

A természeti környezet védelmével foglalkozó egyezmények

- Egyezmény az Európai és Földközi-tengeri Növényvédelmi Szervezet
létrehozásáról..... Párizs..... 1951
• *Convention for the Establishment of the European and Mediterranean
Plant Protection Organization*

- Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen mint a
vízimadarak élőhelyéről Ramsar 1971
• *Convention on Wetlands of International Importance especially as
Waterfowl Habitat*

- Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének
védelméről Párizs..... 1972
• *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural
Heritage (World Heritage Convention)*

- Egyezmény a vándorló vadon élő állatfajok
védelméről Bonn 1979
• *Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals*

- Egyezmény az európai vadon élő növények, állatok és természetes
élőhelyeik védelméről..... Bern..... 1979
• *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*

- Egyezmény a biológiai sokféleségről Rio de Janeiro 1992
• *Convention on Biological Diversity*

Egyezmények a környezet állapotát befolyásoló tevékenységekről

- Légköri, kozmikus és víz alatti nukleáris kísérleteket
tiltó szerződés Moszkva..... 1963
• *Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space
and Under Water*

- Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat és növényfajok nemzetközi kereskedelméről..... Washington 1973
• *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)*
- Egyezmény a katonai eszközök környezetmódosító alkalmazásának betiltásáról Genf..... 1977
• *Convention on the Prohibition of Military or any other Hostile Use of Environmental Modification Techniques*
- Nemzetközi megállapodás a trópusi faanyagokról Genf..... 1983
• *International Tropical Timber Agreement*
- Egyezmény a nukleáris balesetekre vonatkozó korai tájékoztatásról..... Bécs..... 1986
• *Convention on Early Notification of a Nuclear Accident*
- Segélynyújtási egyezmény a nukleáris balesetek vagy a radiológiai vészhelyzet esetére Bécs..... 1986
• *Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency*
- Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokon túlra szállításának és elhelyezésének ellenőrzéséről..... Bazel 1989
• *Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*
- Egyezmény az országhatárokon áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról Espoo..... 1991
• *Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context*
- Ipari baleseti egyezmény az ilyen balesetek országhatárokon áterjedő hatásairól..... Helsinki 1992
• *Convention on Transboundary Impacts of Industrial Accidents*

A NEMZETKÖZI JOG NÉHÁNY FOGALMA

Aláírásra megnyitás, aláírás (opening for signature, signature). Ha a tárgyaló felek megegyeztek a megkötésre váró nemzetközi szerződés szövegében, akkor a szerződést aláírják. Az aláírás számos esetben a szerződés hatályba lépését is eredményezi, de jelentős számú szerződő fél, illetve nagyobb fontosságú nemzetközi szerződés tekintetében a szerződés megerősítésre is szorul - ha erről maga a szerződés is rendelkezik. Ebben az esetben az aláírási időszak általában egy évig tart az aláírásra való megnyitást követően. A megerősítésig az aláírás bizonyos átmeneti állapotot teremt, például, az aláíró államnak a megerősítést vagy a szerződést megghiúsító magatartástól tartózkodnia kell.

Beiktatás. A nemzetközi szerződéseket az Egyesült Nemzetek Szervezete meghatározott testületénél, vagy más - az adott egyezményben rögzített testületnél - kell beiktatni. Ennek elmulasztása nem érinti a szerződés hatályát, de az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretében, szakosított szervezetei előtt e szerződésre nem lehet hivatkozni.

Csatlakozás (accession). A már megkötött és hatályba lépett szerződéshez való utólagos kapcsolódás, illetőleg a szerződéshez való kapcsolódás az aláírási időszak lezárása után olyan fél által, amelyik azt eredetileg nem írta alá.

Érvénytelenség. A nemzetközi szerződés, hasonlóan más szerződésekhez, érvénytelenné válhat, ha valamely érvénytelenségi ok fennáll. Semmis, tehát nem létező az olyan szerződés, amely erőszak hatására vagy a nemzetközi jog kötelező rendelkezései ellenében jött létre. Valamely fél által megtámadható a szerződés, ha az adott állam belső jogának megsértésével kötötték, ha tévedés hatására jött létre, ha egyik szerződő fél a másikat megtévesztette, illetve ha megvesztegették a szerződő fél képviselőjét. A szerződő felek természetesen - kölcsönös egyetértéssel - maguk is dönthetnek egy szerződés érvénytelenítéséről.

Felmondás (ld. visszavonás)

Fenntartás (reservation). A többoldalú nemzetközi szerződések esetében valamely fél egyoldalú nyilatkozata, mely szerint a szerződés egyes rendelkezését vagy rendelkezéseit a mag részére nem vagy csak módosított formában tartja kötelezőnek, illetve annak valamely általa meghatározott értelmet tulajdonít. Fenntartás bejelenthetnek a felek az aláíráskor, a megerősítéskor, csatlakozáskor egyaránt, ha annak lehetőségét a szerződés nem tiltja.

Hatálybalépés (entry into force). A szerződés tényleges létezésének kezdete. Általában az aláíráshoz vagy a ratifikáláshoz kötött, de megerősítést igénylő szerződések esetében ehhez járul a ratifikációs okiratok letétbe helyezése a letéteményesnél, esetleg ezen okmányok kicserélése. Többoldalú nemzetközi szerződések esetében általában bizonyos számú megerősítés szükséges a hatálybalépéshez.

Hiteles szövegek (authentic texts). A szerződés nemzetközi jogi értelemben jogalpnak tekinthető, meghatározott nyelveken beiktatott változatai.

Jegyzőkönyv (protocol). Egy meglévő nemzetközi szerződés kiegészítése, illetve annak valamely tekintetben végrehajtásáról szóló intézkedés.

Letéteményes (depository). Általában valamely nemzetközi szervezet - főleg az ENSZ vagy szakosított intézménye - titkársága, ahová a szerződés megerősítését igazoló hivatalos okiratot kell eljuttatni (letétbe helyezni), és ahol ezeket az okiratokat őrzik.

Megerősítés, jóváhagyás, elfogadás (ratification, approval, acceptance). A nemzetközi egyezmény aláírásának hivatalos igazolása (megerősítése, jóváhagyása, elfogadása) az adott szerződő fél nemzeti joga alapján, amelynek módját az adott állam alkotmánya határozza meg, mégpedig többnyire az Országgyűlésnek vagy az államfőnek adva ezt a jogot.

Megerősítési okirat (instrument of ratification). Az egyezményhez való csatlakozást megerősítő hivatalos jegyzék, amelyet a Letéteményesnek adnak át.

Módosítás (amendment). Nemzetközi szerződést csak a szerződő felek egyetértésével lehet módosítani, mégpedig az esetek többségében erre új szerződés megkötésével kerül sor, ami öltheti például külön jegyzőkönyv formáját is. A módosítást el nem fogadó államra továbbra is az eredeti szöveg irányadó.

Nemzetközi szerződés. A nemzetközi jog által szabályozott, általában írásbeli megállapodás, mely nemzetközi jogok és kötelezettségek létrehozására, módosítására vagy megszüntetésére irányul. Valójában a nemzetközi szerződésnek számos fogalmi változata van, mégpedig ezek közül a legfontosabbak: nemzetközi szerződés (mindazon megállapodások gyűjtőfogalma, melyek a legjelentősebb politikai dokumentumokat jelentik); egyezmény (általában valamely szakkérdést, szakterületet szabályozó megállapodás); megállapodás (kisebb jelentőségű szerződés); jegyzőkönyv (egy meglévő nemzetközi szerződés kiegészítése, illetve annak valamely tekintetben végrehajtásáról szóló intézkedés); nyilatkozat (szintén lehet nemzetközi szerződés, bár általában nem tartalmaz kötelező elemeket); karta, alapokmány (ünnepélyes dokumentum, valamely nemzetközi szervezet létrehozására szolgál).

Parafálás. Az az eljárás, amikor a tárgyaló felek a szerződés dokumentumát kézjegyükkel látják el, igazolva, hogy a szövegben megállapodás született. Az aláírást nem helyettesíti, de újabb egyeztetés és egyetértés nélkül a szöveg már nem változtatható meg. Nemzetközi konferenciákon a parafálás a záróokmány elfogadását jelenti.

Preambulum. A szerződés azon bevezető része, amely a legfontosabb célokat, a szerződés elvi kérdéseit rögzíti.

Ratifikálás (ld. megerősítés)

Részes vagy Részes Fél, szerződő fél (Party, contracting party). Mindazon állam, amely a szerződést megerősítette vagy annak érvényességét magára nézve elfogadta, tehát amely állam teljes jogú tagja a szerződés joganyagának. Bizonyos esetekben államok közössége, nemzetközi szervezet is lehet Részes Fél egy egyezményben. Nemzetközi egyezmény Részesévé több módon válhat egy állam; ennek konkrét lehetőségeiről általában az adott egyezmény külön rendelkezik. Az alapvető módok: aláírás; a hivatalos okiratok cseréje (exchange of instruments), amelyre elsősorban kétoldalú egyezmények esetében kerülhet sor; megerősítés; jóváhagyás; elfogadás; csatlakozás.

Részesek Konferenciája (Conference of the Parties) elsősorban arra hivatott, hogy ellenőrizze a szerződés végrehajtását, értelmezze rendelkezéseit és gondoskodik a továbbfejlesztéséről. Kötelező határozatokat a részes felekre nézve nem hozhat, mert az már a szerződés módosítását jelentené.

Visszavonás (withdrawal, denunciation). Valamely szerződő fél a továbbiakban nem kíván a szerződés részese lenni. Hacsak a szerződés maga másként nem rendelkezik, visszavonásra csak a szerződés egészére és nem egyes részeire nézve kerülhet sor. A visszavonás azonban az addigi jogviszonyok jövőbeli rendezésének számos problémáját veti fel.

NEMZETKÖZI
KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI
EGYEZMÉNYEK

Kiadja:

Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium
Környezetvédelmi Hivatal
1011 Budapest I. Fő utca 44-50.

Felelős kiadó:
Simon Márton Péter

ISBN-963-03-3772-X

Készült:

Roxanne Nyomda - 1994
Felelős vezető:
Molnár Géza